Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 114 (9797) | 1975 чылдың май 17, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 коп.

А. Н. КОСЫГИННИҢ АЯН-ЧОРУУ

ТРИПОЛИ. (СЭТА). Май 15-те СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин биле Революстуг Командылал Чөвүлелиниң кежигүнү, Ливия Араб Республиканың Премьер-Министри Абдель Салам Джеллудтуң аразында чугаалажыышкынар доозулган.

Совет-ливия харылзаваларың айтырыгларын, а ол ышкаш ийи чурттарга сонуургалдыг боор турар делегей айтырыгларын пайыралдыг байдалга чугаалажып көрген.

ТРИПОЛИ. (СЭТА). Экономиктиг болгаш техниктиг кады ажылдажылга айтырыгларының талазы-биле ССРЭ чазааның болгаш ЛАР чазааның аразында Протоколга база ССРЭ биле ЛАР-ның аразында культурлуг кады ажылдажылга дугайында Дугуржулгага ат салыышкыны аная болган.

Протоколга ат салганнар — Даштыкы чурттар-биле экономиктиг харылзаваларың күрүне комитединиң даргазы С. А. Скачков болгаш орук-харылзаалар министри Таха Шериф Бен-Амер. Дугуржулгага — даштыкы херектер министриниң оралакчызы Л. Ф. Ильичёв болгаш чырыдыышкын министриниң оралакчызы Абделькадер Аль-Атраш.

Совет-ливия документилерге ат салып турда анаа ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин болгаш ЛАР-ның Премьер-министри Абдель Салам Джеллуд база бар болган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинге алдар болдурган албан ёзузунуң эртенги шайлалгазын Революстуг Командылал Чөвүлелиниң кежигүнү, Ливияның Чепсектиг Күштериниң Кол штабының начальниги Абу Бакра Юнес Джабериин омуноозиидеп турускан.

* * *

ТУНИС. (СЭТА-ның тускай корр.). Тунис Республиканың Президентизи Хабиб Бургибаның чалаанын ёзугаар май 15-те СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин албан ёзузунуң аян-чоруун кылып ында чеде берген. Аян-чоруукка ону үдеп чоруур албан кижилери оон-биле кады база чеде берген.

Аэродромга хүндүлүг таныылды чыскаап турган болгаш ССРЭ-ниң база Тунистиң күрүне гимиверин күүсеткен.

АГИТБРИГАДА

Беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир, партияның XXV съездизин төлептиг уткуур дээш ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларында социалистиг чарыш калбарган. Культура ажылдакчылары агроном, зоотехник, инженер-механизаторлар болгаш өске-даа специалистер ышкаш, шалыпчы фронтунуң мурнуку одуруунда турушпушаан, партияның идеяларының пропагандизи болуп турар. «Чаартыкчының бөгүнгү рекорду — даарта кижи бүрүзүнүң нормазы болур» деп девизбиле чаагай херектерни бүдүрүп турар ишчилерге уран чүүлдүң бүгү хевирлери хей-аът книрикчи күш болуп келген. Эң ылангыя мурнакчыларны мактап, алдаржыдып, четпестерни сойгалап илередириниң талазы-биле агитбригадалар хүнүнүң амыдыралының көрүнчүү—дээштиг болгаш дайынчы жанр кылдыр нептерээн.

Бистиң республикада 120 ажыг агитбригада доктаамал ажылдап турар болгаш ында 1366 бот-тывынгыр талантылыглар хаара туттунган. «Чыраа-Бажы» совхозтуң Культура бажыңының чанында зона көрүлдезиниң лауреады «Дамырак» агитбригада (удуртукчузу М. Сайын) өгүле Чөөн-Хемчикте эвес, а кожазында районнарның көрүкчүлериниң өндүткелин чаалап алган. Оон киржикчилериниң чогаадыкчы чоруу өзүп, агитбригаданың репертуары байып, тус черниң ажыл-амыдыралын делгереңгей көргүзүп турар кылдыр тургустунган.

Сарыг-Септе районнуң Культура бажыңының чанында Н. Шурыгинага удурткан «Романтиктер» деп агитбригада сөөлгү чылларда көдээ ишчилер, ылангыя механизаторлар дугайында солун сценарийлерлиг үнүүшкүннерни кылып келген. Ол ышкаш Эрзиниң «Хүлүмзүрүг» агитбригада (удуртукчузу Б. Дүпчүр) чыл эгезинден бээр малчыннарже болгаш сүт-бараан фермаларынче 32 удаа үнүп, 2600 ажыг көрүкчүге дайынчы жанрның дээштиг концерттерин көргүскен.

Малчыннарның хойжу бригадалар төптеринге чыглып кээп, социалистиг чарыштың түннелдерин үндүрер хуралдарының болгаш зооветеринарлыг өөредилгезиниң хүннеринде аалдап кээрин боттарының ажыл планында таарыштыр турускан агитбригадалар база хөй. Чижээлээрге, Мугур-Аксының (удуртукчузу М. Кара-Сал) болгаш Бай-Тайга районнуң Шуйда (удуртукчузу Ч. Салчак) агитбригадалар айның доктаамал хүннеринде малчыннарга аалдап чедип турар.

Амгы хүннер агитбригадаларның ажыл-чорудулгазынга канчаар-даа аажок харысалганы онаан турар. Хоорайларда, суурларда, бригадалар болгаш фермалар төптеринде Советтерге сөөлгүдалар кампаниязы калбарган. Часкы тарылганың база оон улаштыр «чымчак алдынны» чидириг чок алырының — кыргылданың сезоннары улашкылаар. Ынчангаш агитбригадаларның репертуары хүнүнүң бо чугула айтырыгларын уран чүүлдүң күжү-биле бедик идейлиг утка-шынарга көргүскен турарын чедип алган турар ужурлуг. Маная хамаарышкан сценарийлерни тургузарыныче хоорайның болгаш көдээнің чогаадыкчы интеллигенциязын хаара тудуп, репертуарның шынарының талазы-биле контрольду тус-тус черлерде партия, совет органнар холга алыры чугула. Агитпунктуларны, хову турлагларын, кыргылда пунктуларын агитбригадаларның артистери сцена кылып, ында чыылган, чаагай херектерни бүдүрүп турар кижилерге эстетиктиг таалалды чедирери — буянныг херек.

Чамдык агитбригадаларның репертуары тускай сценарий чок, анаа концерттер хевирлиг, эстрада номерлери колдаан болуп турары таарымча чок. Агитбригадалар хүннүң чугула айтырыгларынче тус черниң байдалынга таарыштыр тургустунган дайынчы программалыг болуп турары-биле уран чүүлдүң өске жанрларындан ылгалдыг болгай. Оон коллективиниң составы эвээш кижиден тургустунар болгаш чапсарлар, дүштеки чем шагының үезинде чонга көргүзе кааптар солуп программалыг оюнныг болур ужурлуг. Агитбригаданың оюну көрүкчүлерге улам дээштиг болурун чедип алырда чырык, радио, кино болгаш өске-даа техниктиг херекселдерни ажыглап билири чугула.

Агитбригаданың комплекстиг чоруун чедип алыры улам күзенчиг. Бо дээрге үнүүшкүннер үезинде чүгле оюн көргүзери-биле кызыгаарлаттынмайн, агитбригаданың киржикчилериниге лектор, кижи эмчизи, хеп быжыкчызы, баш таарыкчызы, чурук тырттырыкчызы дээш бригадаларда, хову турлагларында кижилерге ажык-дузазын көргүзүптер тускай мергежилдиглерни хаара тудары болур.

Амгы хүннерде көдээ культура бажыңларының көрүлдези чоруп турар. Бир тээ агитбригадалар культура бажыңларының чанында ажылдап турар чүве болганда, ук көрүлдеге дээштиг, дайынчы жанрның арны база көлүлгеп турар ужурлуг. Маная анаа концерт эвес, «Часкы хүн—чылды чемгерер», «Күш-ажылга алдар», «Хову турагларында оттар», «Соңгуур болгаш соңгуттурар совет хоойлум чогум ындыг», «Чымчак алдын» дээн чергелиг сценарийлерни агитбригаданың оюнунуң негелделеринге дүүштүр тургузар херек.

Сезоннуг ажылдарның үезинде агитбригада коллективи тус черлерде партия, совет органнарның шынчы дузалакчызы, ёзулуг-ла дээштиг, дайынчы күш болган турар ужурлуг.

СЭКП-НИҢ XXV СЪЕЗДИЗИН ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛ

Часкы хову ажылдарының темпизин дүргедедир

ЧАШТЫРЫЛГА

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозу бо чылын 1060 гектар черге тараа культураларын чажар, 600 гектарга көк суланы, 100 гектарга кукурузаны тарыыр. Бо хүннерге чедир механизаторлар 210 га черни илиртээн, 419 ганы аңдарган. Оон-биле кады кызыл-тасты 129, суланы 200 га черде чаштырган.

Механизаторлар Куулар Даный-оол, Саая Доштуг-оол, Александр Хертек, Кара-Сал Оолак, Күжүгет Маадыр-оол хүн үлүүн доктаамал ажыр күүседип, социалистиг чарышка тиилекчилер болуп турарлар.

С. КАРА-САЛ.

«БОЛЬШЕВИК» СОВХОЗТА

Часкы тарылганы чогуур хуусаазында, агротехниктиг нөгелделерге дүүштүр чоруткаш, 9-ку беш чылдың доозукчу чылында бедик дүжүттүг өстүрүп алырын шинтпирлээш, Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» совхозунуң тараажылары хову ажылдарын хүн бүрү калбартып турар.

Тракторлар тааланчыг хөөмейин Шемниниң аллыы, үстүү ховуларынга аян тутпушаан, аңаа эрте чажар культураларының чажыллазын доосхаш, ам Ак-Кара-Суг, Узун-Кара-Суг шөлдериинде чеде берген.

Чер аңдарган, ону болбаазыраткан, тараа чаштырган трактор агрегаттарының башкарыкчылары ажылының темпизин шапкынчытпышаан, шудургу ажылдап турар. Механизаторлар 1500 га черни болбаазыраткан, 2295 га черни аңдарган. Чаштырылгада үш «ДТ-75», ийи «Беларусь» тракторлар ажылдап турар. 500 ажыг га черге кызыл-тас, арбай, суланы чашкан.

Ховунуң ажыл-ишчилериниң аразында калбарган социалистиг чарыштың түннелни совхозта партком, профэвилеллиг ажылчын комитети үнүлүргеп. № 1 трактор-хову бригадазы (бригадири Куулар Экер-оол) тиилекчи болуп, шилчиир тужбиле кады акша шаннылын алган. «ДТ-75» тракторларның башкарыкчылары сөөлгү беш хонукта 39 га черни аңдарар онаалда алгылаан. Түннел ёзугаар алырга, Ким-оол Сат 52 га, Виктор Куулар 45 га, Дөржүкай Куулар 44 га, Александр Куулар 50 га черни аңдаргаш, чарыштың тиилекчилериниң одуруунда киргеннер.

Совхозтуң 12 суггатчылары сугну чөп ажылдавышаан, боттарының ажылын калбарткан. Олар 100 ажыг га черни суггарган.

* * *

СЭКП райкомунуң бюрозу болгаш райкүүском сөөлгү беш хонуктуң түннелин чугаалажып көрген. Бирги черни «Большевик» совхозтуң тараажылары алган.

Партия райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун база «Геолог» деп радиоприемникти районнуң күүсекчи комитединиң даргазы Б. Чюлюк совхозтуң ажыл-ишчилеринге байырлыг байдалга тыпсып берген.

М. СЕВЕН.

ШАЛЫПЧЫЛАР ХӨЙ

Кызылдың туйбу заводунуң коллективи СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткуур дээш күженнишкиниг ажылдап турар. Ол коллективте социалистиг чарыш өки организастаттынган. Чарыштың түннелин ай санында үндүргеш, кызыл-булында чараштыр дерээш азып турар.

И. М. Багровка удурткан кургаг туйбуну өрттелир печкаларже салыр (садчики) коммунистиг күш-ажылдың бригадазы көдүрлүүшкүнүг ажылдап турар. Ол бригада 9-ку беш чылдың онаалдаларын 4 чыл 5 ай иштинде күүселир деп бедиткен хүлээлгени алган. 15 муң кургаг туйбу салыр ээлчег онаалдазын олар 20-21 муң кылдыр ажыр күүсеткеннер.

Туйбуну өл малгаштан хевирлеп кылгаш, кургадыкчыларга сугар 3 бригада бар. Ол бригадалар база кызымак ажылдап турар. Оларның иштинден апрель айның бедик көргүзүүлери дээш И. Д. Олениниң бригадазы бирги черни ээлээн. А. А. Мокшановтуң бригадазы беш чылдың онаалдазын 4 чыл 6 ай иштинде доозар дээн хүлээлгезин күүселиптеринге бүзүрелдиг.

Белен туйбулар уштукчулары база аразында чарыштыг. Олардан А. Кочетков, В. Шолик ээлчег онаалдазын 120 хуудан кудулаттайн, мурнакчыларның одуруунда чоруп турарлар.

Эрткен дөрт айның түннелинде туйбуну чүүрер, сөөртүүнге чолаачы Н. А. Бендрик бирги одуругда чоруп турар.

(Бистиң корр.).

ҢАҢГЫС ЭПТИҢ БАЙДАЛЫНГА

ТӨЛЕПТИГЛЕРНИҢ ТӨЛЕПТИИ

Сарыг-Сеп суур. Культура бажыңының залын сарыг-сепчилер болгаш районнуң аңгы-агыйларындан келген төлээлер долдур олурупкан. Президиум столунуң мурнуу кежилдир «Депутат болуру — бедик атаалдар болгаш улуг харысалга» деп лозун көстүп тур. Чыылганнар бир ай хире болгаш боттарының бадылаашкынын бээрн, РСФСР-ниң Дээди Совединиге депутаттың кандидадын четтикпейн манап олурганнар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиге соңгулда талазы-биле Кызылдың № 873 соңгулда округундан депутаттың кандидады А. И. Галайко-биле соңгукчуларның ужуражылга хуралын ажылчы чоннар депутаттарының Каа-Хем район Совединиң райкүүскомунуң даргазы К. С. Очур-оол ажыткаш, СЭКП Каа-Хем райкомунуң ийиги секретары, бүзүреттирген кижи Ш. Б-Х. Серээдарга сөс берген.

Илеткелчи бистиң чуртувуста калбарган политиктиг чугула кампания — Советтерге соңгулда дугайында делгереңгейн-биле чугаалаан. Оон ыңай оон чугаалааны болза:

— РСФСР-ниң Дээди Совединиге соңгулда талазы-биле Кызылдың № 873 соңгулда округундан депутаттың кандидады, Кызылдың № 1 автобудурулгезиниң мурнакчы чолаачызы Анатолий Иванович Галайко-биле ужуражып тура, каа-хемчилериң күш-ажылчы чамдык чедиишкиннериниге доктаайн. Доозукчу чылда көдээ ажыл-агыйның 10 мурнакчылары чазактың орден, медальдары-биле шаннаткан. Бо хүннерге чедир район бирги чартык чыл планын эттн 40, суттү 60 хуу хуусаада бүрүн күүседириниң аргалары бар. Районнуң тараажылары 13500 гектарда тараа культураларын чаштырган. Часкы тарылганың үезинде 9500 га черниң аңгызы аңдартынган. Эрткен соңгулда үезин-биле деңнээрге район эттн 500 тонна, суттү 550 тонна, дуктү 32 тонна хөйүү күүчүге садып турар апарган. Районнуң чоннуң саны өзүп турар. Эрткен соңгулдага деңнээрге бо чылын район Совединиге 5, көдээ Советтерге 22 депутаттарны немей соңгуур. Советтерге соңгулдага депутаттың кандидады кылдыр районнуң чоннуң боттарының төлептиг ооллар, кыстарын деп-шидип турар. Оларның аразында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидаттар «Бүрен» совхозтуң мурнакчы саанчызы Биче-Уруг Суваа, «Совет Тыва» совхозтуң механизатору Өлчей-оол Өшкүлүг, № 958 КМК-ның штукатур-маляры Анна Колбасская олар бар.

Илеткелчи эш А. И. Галайконуң ажыл-амыдыралын таныштырбышаан, ол төлептиг кандидат дээш бадылаашкынларны бээрниче соңгукчуларны кыйыргаан.

— Автотранспорт бистиң республиканың амыдыралында эң чугула адыр болуп турар. Ында ажылдап турар мурнакчыларга Тываның кайы-даа орук-тарынга ужуражыр бис. Төлептиглерниң төлептии — бистиң кандидадывыс Анатолий Иванович Галайко-биле ужуражып, ол дээш бадылаашкынывысты соңгулда хүнүнде бөрээлиг — деп, Сарыг-Септиң С. Тока аттыг № 2 ортумак школазының директору С. Достай саналдаан. Ол № 2 школага чаа интернатты тударынга дузалаарын депутаттың кандидадынга чагаан.

Дараазында районнуң амыдырал хандырылга комбинадының чолаачызы Ф. Исаков, «Кызыл тук» совхозтуң директору Ю. Запин, № 1104 орук участогунуң начальниги Л. Канзалаков олар санал бергеш, июнь 15-те депутаттың кандидады, коммунист А. И. Галайко дээш бадылаашкынын бээрниче соңгукчуларны кыйыргаан.

— Кызылдың № 1 АТБ-зи—республиканың хоочун бүдүрүлгелериниң бирээзи. Ында күш-ажылдың хоочуннары безин 200 кижи. Бодум тоску беш чылдың үлүүн 3 чыл 9 айларда күүсеткеш, ам 1976—партияның XXV съездизи болур чылдың үлүүнде ажылдап тур мен—деп, депутаттың кандидады А. И. Галайко чугаалаарга соңгукчулар адыш часкап хүлээп алган. Эш А. Галайко оон ыңай соңгукчуларның бедик бүзүрели дээш өөрүп четтиргенин илеретпишаан, оларның идегелин хандырып, Төрээн чуртка, чонга билинн, мергежилин харам чокка бээрин чугаалаан.

Ужуражылга соонда соңгукчулар эш А. И. Галайкога байыр чедирип, ону долганып келди. Ажылчын аңгыын төлээн, коммунист бодунуң соңгукчулары-биле сеткил-сагыштың ханыындан бөлүүн ёзу-биле чугаалажып турду.

Соңгукчуларның аразында депутаттың кандидадының таныыр кижилери кайы хөй болду. Эң ылаңгыя оон кады ажылдап чораан чолаачы эштери база бар. Эш А. И. Галайко механизаторлар-биле часкы тарылганың канчаар чоруп турарын, кижилериниң амыдырал-чуртталгазын сонуургап турду. Моон алгаш көөрге-ле А. И. Галайконуң сагыш доваачал, болуүн, топтуу өлдеп.

В. СЕРЕН-ООЛ.

ЧУРУКТА: РСФСР-ниң Дээди Совединиге депутаттың кандидады А. И. Галайко соңгукчуларның аразында.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНГЕ СОҢГУЛДА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КЫЗЫЛДЫҢ № 873 СОҢГУЛДА ОКРУГУНУҢ БОЛГАШ ЧАДААНАНЫҢ № 874 СОҢГУЛДА ОКРУГУНУҢ ОКРУГ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЛАРЫНЫҢ ДЫҢНАДЫГЛАРЫ

РСФСР-ниң Дээди Совединиге соңгулда талазы-биле Округтуң соңгулда комиссиязы «РСФСР-ниң Дээди Совединиге соңгулда дугайында Дүрүмүнү» 57 үүлүүнге дүүштүр РСФСР-ниң Дээди Совединиге соңгулда талазы-биле Кызылдың № 873 соңгулда округундан депутаттың кандидадынга **Анатолий Иванович Галайкону** 1975 чылдың май 14-те бүрүткээн. Эш Галайко 1925 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, Тыва автотранспорт эргелелиниң № 1 автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы, Тыва автотранспорт эргелелиниң № 1 автотранспорт бүдүрүлгезиниң база «Красноярскуголь» комбинаттың Каа-Хем хөмүр-даш разрезиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының шинти хуралдарындан депшиттирген.

РСФСР-ниң Дээди Совединиге соңгулда талазы-биле Кызылдың № 873 соңгулда округунуң соңгулда комиссиязы.

* * *

РСФСР-ниң Дээди Совединиге соңгулда талазы-биле Округтуң соңгулда комиссиязы «РСФСР-ниң Дээди Совединиге соңгулда дугайында Дүрүмүнү» 57 үүлүүнге дүүштүр РСФСР-ниң Дээди Совединиге соңгулда талазы-биле Чадаананың № 874 соңгулда округундан депутаттың кандидадынга эш **Бай-Кара Шөжүлбеевна Долчаңмааны** бүрүткээн. Эш Долчаңмаа 1916 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, Чөөн-Хемчик районда «Искра» колхозтуң колхозчуларының болгаш Бай-Тайга районда «Бай-Тал», Тес-Хем районда «Тес-Хем» совхозтарының ажылчыннарының, көдээ ажыл-агый специалистериниң болгаш албан-хаакчыларының шинти хуралдарындан депшиттирген.

РСФСР-ниң Дээди Совединиге соңгулда талазы-биле Чадаананың № 874 соңгулда округунуң соңгулда комиссиязы.

Хүн айтырыында— соңгулдага белеткел

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму РСФСР-ниң Дээди Совединиге, автономнуг республикаларның Дээди Советтерине болгаш ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтерине соңгулдага белеткелдиң канчаар чоруп турарының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Татар АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы С. Г. Батыев, ажылчы чоннар депутаттарының Красноярск край болгаш Ярославль область Советтериниң күүсекчи комитеттериниң даргалары Н. Ф. Татарчук, Э. Ф. Торопов, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Советтер ажылының айтырыгларының талазы-биле киллизиниң эргелекчизи А. Е. Епанешников олар илеткелдер кылган.

Татар АССР-де, Красноярск крайда болгаш Ярославль областа-даа соңгулда кампаниязы, Россия Федерациязының бүгү-ле черлериниде ышкаш, база-ла совет кижилериниң политиктиг, күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүүр байдалында, партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин күүселир дээш күженнишкиниг демиселиниң үезинде РСФСР-ниң болгаш автономнуг республикаларның конституциялары, соңгулдалар дугайында дүрүмнерде айыткан корум-чурумну база хуусааларны ёзугаар эртип турарын хуралга демдеглээн.

Ам болур соңгулда үезинде РСФСР-ниң Дээди Совединиге болгаш 16 автономнуг республикаларның Дээди Советтерине, ажылчы чоннар депутаттарының 27.705 чер-чер Советтерине депутаттарны соңгуур. Россия Федерациязының Дээди Совединиге соңгулда кылыр 904, автономнуг республикаларның Дээди Советтерине — 2.660 болгаш ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтерине — 1.109 муң соңгулда округтары тургустунган. Ол соңгулда округтарында тус-тус соңгулда комиссиялары тургускан болгаш оларның составында 3 миллион 847 муң ажыг кижи киргеп, 600 муң ажыг комиссияны ажылчыннар болгаш колхозчулар удуртун турар. Бо бүгү сан-түүнер соңгулда кампаниязына республиканың чонунуң калбаа-биле, дорт киржилгезиниң херечизи-дир.

Президиумнуң хуралына соңгулдага белеткел ажылдарының чеднишкиниг чоруп турары-биле кады чамдык черлерде четпестерниң барын база айыткан, оларны узуткаарының хемчеглерни сүмелээн.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралына еске-даа айтырыларны чугаалажып көрген.

Хуралды РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. А. Яснов даргалаан.

(СЭТА)

СОҢГУКЧУЛАР-БИЛЕ УЖУРАШКАН

РСФСР-ниң тоску чыжыының Дээди Совединиге соңгулда талазы-биле Чадаананың № 874 соңгулда округундан РСФСР-ниң Дээди Совединиге депутаттың кандидадынга белеткээриниң болгаш күрүнеге садарының талазы-биле беш чылдың планныг онаалдалары база эки күүсеттинип турар. Бирги кварталда хой малдың баш саны өстүрериниң планы барык 133 хуу күүсеттинген.

Районнуң ажылчы чоннарының мурнунда турып турар соруулгаларның дугайын чугаалаш, илеткелчи соңгулда хүнүнге эки чедиишкиниглиг ужуражырынче, депутаттың кандидады дээш бадылаашкынны бир эп-сеткилдиг бээрниче соңгукчуларны кыйырган.

Хуралга тудуг-септелге участогунуң мастери К. Донгак, эмчи Ч. Иргит, райпода партия организациязының секретары К. Намажык, башкы Х. Маңнаш болгаш оон-даа өскелер санал берип, депутаттың кандидады дээш районнуң бүгү соңгукчулары бадылаар дээрзин бүзүреттинишаан, аңаа чагыгларын берген.

РСФСР-ниң Дээди Совединиге депутаттың кандидады Б. Ш. Долчаңмаа сөс алгаш, аңаа хөргүскен бедик идегел дээш өөрүп четтиргенин соңгукчуларга илергейдээш, республиканың ажылчы чоннарының мурнунда турып турар соруулгаларга доктааган.

Дүүн Б. Ш. Долчаңмаа «Мөгөн-Бүрен» колхозтуң соңгукчулары-биле ужурашкан.

Июнь 15 — Советтерге соңгулда

БЕДИК ИДЕПКЕЙНИҢ БАЙДАЛЫНГА

Политиктиг улуг чугула кампания — РСФСР-ниң, Тыва АССР-ниң Дээди Советтеринге база чер-чер Советтеринге соңгулдаларга белеткелдер, еске бүгү черлерде мышкаш, бистиң Бии-Хем районда база хүн бүгү калбарып турар. Бистиң районда соңгулдага белеткелдер партияның XXIV съездиниң салганы социал-экономиктиг улуг программаны болгаш тоску беш чылдың планныг онаалдаларын чедиишкиниг боттандырар дээш бүгү улустуң күжениишкининиң үезинде эртип турар.

Соңгулдага алдар болдурган социалистиг чаршыны калбартпышаан, бедик көргүзүглерни чедип ап турар коллективтер районда эвээш эвес. Чижээ, бо чылдың бирги кварталында Ленин орденниг «Кызыл тараачын» совхозтуң ажыл-ишчилери шудургу ажылдап, кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш саларын көвүдедир талазы-биле чаршыка бирги черни алгаш, СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаннаткан. Бо ажыл-агый беш чылды күүседиринге мурнап, ылангыя күрүнеге тараа саларының беш чыл планын эрткен чылын-на күүседипкен, а соңгулда хүнүнге чедир совхоз сүт салар талазы-биле беш чыл планын күүседирин хүлээнгеш, ам күүседипкенин рапорттаан.

Үлетпүр бүдүрүлге коллективтериниң «Тыва кодээ туду» трестин Туранда ыяш белеткээр пунктузу багай эвес көргүзүглерни чедип алган. Бо күш-ажылчы коллективке районнуң Күш-ажылчы алдар түгүн тураскаадып көдүрген. Коллектив тоску беш чылдың планын бо чылдың апрель 25-те күүсеткен. Соңгулда хүнүнге чедир 140 мүн рубльдин продукциязын бүдүрерин хүлээнген. Өске-даа ыңдыг таарымчалыг чижектерни көргүзүү болур.

Советтерге соңгулдага белеткелге холбашкан бүгү ажылдар соңгулда дугайында Дүрүмде көрүүрген чурумга болгаш хуусаага бүрүн дүүштүр чоруттуңуп келген. Соңгулда кампаниязына холбаштыр районнуң партия организациялары чоп ортузунга политиктиг ажылды улам күштелдиргеи. Амгы үеде бисте 33 агитколлектив, 429 хире агитаторлар, политинформаторлар хаара туттунган 20 агитпункт соңгулда мурнунуң политиктиг ажылын калбарып турар. Күш-ажылчы коллективтерге болгаш чоннуң чурттап турар черлеринге агитаторларның, политинформаторларның болгаш лекторларның ажылын улам идепкейжиткен.

Партияның иштики болгаш даштыкы политиказын, социалистиг демократияның, совет соңгулда системазының принциптериниң дугайын чоп ортузунга тайылбырлаар талазы-биле партия организацияларының агитаторлары улуг ажылды чорудун турар. Орук-септелге участогунда Р. Шулекова, район эмнелгезинде К. Ильина удурткан агитколлективтер быжыглаан черлеринде соңгукчуларга соңгулла мурнунуң агитациязын бүгү талалыг калбарткан. Ол ышкаш комсомолчу А. Шадрина, «Өөк» совхозтуң Ленинка салбырында Оюн Серенмаа, райпода О. Сапчай дээн ышкаш партийжи состу чонга чедиреринин үзүлүг мастерлери апарган он-он агитаторлар бисте эвээш эвес.

Амгы үеде соңгукчулар ортузунга чорудар политмассалыг болгаш пропаганда ажылынын үндезининге СЭКП ТК-ның апрель (1975 чыл) Пленумунуң материалдары, совет улустуң фашистиг Германияны ашкан улуг Тиилелгезинин 30 чылынга тураскаатканы Москвага болган байырлыг хуралга партия Төп Комитединиң Чингиве секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазы болгаш улустарга, парламентилерге болгаш чазактарга СЭКП Төп Комитединиң, СССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң, Совет Эвилелиниң чазааның Кыйгырыы база өске-даа чугула документилер, материалдар болгаш беш чылдың доозукчу чылында салдының турар соругалар кирер апаар. Оон-биле кады совет соңгулда системазының, социалистиг демократияның дугайын, совет хөйлу-дүрүмнерни чонга калбаа-биле таныштыр, совет хөйлу-дүрүмнерни чонга калбаа-биле таныштыр, Тываның кодээ ажыл-агыйының дуржулга станциязында ЭТН коллективтери эки ажылдан турер. Ол иниттелдиң Барыын-Хемчик районда организациязының ажылды организастап турары эки.

Ынчалзажок кодээ ажыл-агыйның бо чугула иниттелиниң ажылында улуг четпестер барын айтса чогуур. Ажыл-агыйларның тускай эртемниглериниң хууда чогаадыкчы планнар тургузар, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин өстүрериниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедилериниң болгаш продукцияның бот-үнезин чиигедириниң талазы-биле курлавырларны дилеп тыныш хемчегерни ЭТН-ниң республика база районнар чөвүлелдери ам-даа четрес чорудуп турар. Эки ажыл-агыйларының базазында семинарларны эвээш чорудуп, бүдүрүлгениң янзы-бүрү адырларының айыылыг темалыг лекцилерни организаставаан турар.

Амгы үеде чугула соругалаының бирээзи болза, кодээ ажыл-агыйны хогжүдериниң комплекстиг программазын амыдыралга боттандырары, кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин турум көвүдедирин хандырар быжыг материал-техниктиг базаны тургузары болур. Кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш садын алырын көвүдедирин чер база мал ажылының культуразын улам ыңай бедиерининг кусели-биле чедип алыры толевилеттиниң турар. Күш-ажылдың эң-не бүдүрүкчүлүүн чедип адыры, машиналарның техниктиг болдунар аргазын эң-не долузуу-биле ажылгаары база кодээ ажыл-агыйның үре-түннелдиин бедиери дээш чаартыкчыларын шимчээшкининге кодээнің ажыл-ишчилери идепкейлиг киржир ужурлуг. Ол соругаларны чедишкиниг шиитпирлээринге чугула роль кодээ ажыл-агыйның эртем-техниктиг кинтилелиге хамаржын турар.

СЭКП ТК-ның партияга, совет улуска Кыйгырыынга харыы кылдыр колхозтар, соавхозтар, «Сельхозтехника» болгаш суг ажыл-агый бүдүрүлгелери тоску беш чыл планының доозукчу чылында тараның, картофельдиң, ногааларның эң-бек дүжүдүн алырына, үзүт, сүт, дүк болгаш өске-даа продуктуларны бүдүрерин көвүдедирине бүгү-ле курлавырларны эң дээре ажылгаары дээш социалистиг чарышче киришкен.

Ынчангаш ЭТН-ниң республика, районнар чөвүлелдери кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин өстүрериниң курлавырларын тыварынче, мал база чер ажылына технологияны болбаазырангайжыдарынче угланган үнелиг эгелээшкиннерни, мурнакчы дуржулганы иептередир талазы-биле ажыл-чорудулганы идепкейжидери эргежок чугула. Эртемниң чедишкиниерин база мурнакчы дуржулганы бүдүрүлгеге шиңгээдири дээш хөй-иниттиниң контролюн күштелдирер.

Эртем-техниктиг пропаганданы калбартыр, кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының бүдүрүлгечи мергежилиг бедидер соругаа-биле ЭТН-ниң баштаар черлери эң дээре ажыл-агыйларның, бригадаларның болгаш фермаларның баазаларына семинарлар эрттириниң планнарын ажылдан кылып, тематиктиг делгелгелерни организастаарын практикалаза чогуур. Курстарны, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү адырларында чаа технологияны өөрениг көөр болуктерни тургузарының, дагдыылганы организастаарының аргазыбиле кадрларны белеткээр база мергежилиг бедидер ажылды доктаамал чорудары кончуг чугула.

И. ОЛДЫРЕВ.

ДУРЖУЛГАНЫ НЕПТЕРЕДИР

Бистиң республиканың кодээ ажыл-агыйының эртем-техниктиг иниттелиниде ийи муң ажыг кежигүн санаттынып турар. Соолгу ийи чартык чылдың дургузунда кодээ ажыл-агыйның ол иниттилели эртемниң чедишкиниери болгаш мурнакчы дуржулганы пропагандаларының база кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге шиңгээдириниң талазы-биле элээн ажылды кылып чоруткан. Оон мындыг сан-фактылардан көрүп болур. ЭТН-ниң кежигүнери чер болгаш мал ажылының янзы-бүрү айтырыгларына хамаарышкан 30 дептежигешти, 17 плакатты парлап үндүрген. Бежен чүүлдү солунларга, журналларга үндүрген. 2000 ажыг кижиге лекцияны номчаан. Республиканың беш, районнарның 7 конкурстарын, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин специализастаарының болгаш концентрастаарының талазы-биле эртем-техниктиг конференцияны эрттирген. Кодээ ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларына тураскаатканы кино-чуруктарны көлээнги 10 мүн ажыг ажылчыларны көрген.

«Кызыл тараачын», «Революцияның салбыжы», «УТКА 25 чылы», «Көк-Тей» совхозтарда, Тываның кодээ ажыл-агыйының дуржулга станциязында ЭТН коллективтери эки ажылдан турер. Ол иниттелдиң Барыын-Хемчик районда организациязының ажылды организастап турары эки.

Ынчалзажок кодээ ажыл-агыйның бо чугула иниттелиниң ажылында улуг четпестер барын айытса чогуур. Ажыл-агыйларның тускай эртемниглериниң хууда чогаадыкчы планнар тургузар, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин өстүрериниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедилериниң болгаш продукцияның бот-үнезин чиигедириниң талазы-биле курлавырларны дилеп тыныш хемчегерни ЭТН-ниң республика база районнар чөвүлелдери ам-даа четрес чорудуп турар. Эки ажыл-агыйларының базазында семинарларны эвээш чорудуп, бүдүрүлгениң янзы-бүрү адырларының айыылыг темалыг лекцилерни организаставаан турар.

Амгы үеде чугула соругаларының бирээзи болза, кодээ ажыл-агыйны хогжүдериниң комплекстиг программазын амыдыралга боттандырары, кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин турум көвүдедирин хандырар быжыг материал-техниктиг базаны тургузары болур. Кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш садын алырын көвүдедирин чер база мал ажылының культуразын улам ыңай бедиерининг кусели-биле чедип алыры толевилеттиниң турар. Күш-ажылдың эң-не бүдүрүкчүлүүн чедип адыры, машиналарның техниктиг болдунар аргазын эң-не долузуу-биле ажылгаары база кодээ ажыл-агыйның үре-түннелдиин бедиери дээш чаартыкчыларын шимчээшкининге кодээнің ажыл-ишчилери идепкейлиг киржир ужурлуг. Ол соругаларны чедишкиниг шиитпирлээринге чугула роль кодээ ажыл-агыйның эртем-техниктиг кинтилелиге хамаржын турар.

СЭКП ТК-ның партияга, совет улуска Кыйгырыынга харыы кылдыр колхозтар, соавхозтар, «Сельхозтехника» болгаш суг ажыл-агый бүдүрүлгелери тоску беш чыл планының доозукчу чылында тараның, картофельдиң, ногааларның эң-бек дүжүдүн алырына, үзүт, сүт, дүк болгаш өске-даа продуктуларны бүдүрерин көвүдедирине бүгү-ле курлавырларны эң дээре ажылгаары дээш социалистиг чарышче киришкен.

Ынчангаш ЭТН-ниң республика, районнар чөвүлелдери кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин өстүрериниң курлавырларын тыварынче, мал база чер ажылына технологияны болбаазырангайжыдарынче угланган үнелиг эгелээшкиннерни, мурнакчы дуржулганы иептередир талазы-биле ажыл-чорудулганы идепкейжидери эргежок чугула. Эртемниң чедишкиниерин база мурнакчы дуржулганы бүдүрүлгеге шиңгээдири дээш хөй-иниттиниң контролюн күштелдирер.

Эртем-техниктиг пропаганданы калбартыр, кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының бүдүрүлгечи мергежилиг бедидер соругаа-биле ЭТН-ниң баштаар черлери эң дээре ажыл-агыйларның, бригадаларның болгаш фермаларның баазаларына семинарлар эрттириниң планнарын ажылдан кылып, тематиктиг делгелгелерни организастаарын практикалаза чогуур. Курстарны, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү адырларында чаа технологияны өөрениг көөр болуктерни тургузарының, дагдыылганы организастаарының аргазыбиле кадрларны белеткээр база мергежилиг бедидер ажылды доктаамал чорудары кончуг чугула.

И. ОЛДЫРЕВ.

Специалистиң сүмези

КУКУРУЗАНЫ ӨСТҮРЕРИ

Бистиң республикага кукуруза көл силос культуразы болуп турар. Ындыг турбуже, оон дүжүдү ам-даа куду болуп артпышаан. Силос кылыр кукурузаның республикага ортумак дүжүдү 1972—1974 чылдарга совхозтарга гектардан 60 центнер, а колхозтарга 55 центнер болган. Барыын-Хемчик, Өвүрнүг, Пий-Хем, Чаа-Холдаг, Тес-Хем, Чаа-Дангыс, Сут-Холдаг, Бай-Тайга, Монгун-Тайга, Өөрү-Шин, Тоджа, Чеди-Хем, Бай-Хаак, Өлүг-Хем, Чаа-Суур, Эрзин, Ак-Довурак, Кызыл-Даг, Пий-Хем, Бичии-Хем, Тоолай, Тандыны, Сарыг-Сеп, Дзун-Хемчик, Улуг-Хемчик, Чаа-Дангыс, Сут-Холдаг, Бай-Тайга, Монгун-Тайга, Өөрү-Шин, Тоджа, Чеди-Хем, Бай-Хаак, Өлүг-Хем, Чаа-Суур, Эрзин, Ак-Довурак, Кызыл-Даг, Пий-Хем, Бичии-Хем, Тоолай, Тандыны, Сарыг-Сеп, Дзун-Хемчик, Улуг-Хемчик районнарда ол-шыкка база чылыгга негелделиин барымдаалавайн турарында-дыр. Кукурузаны чемиштиг бүдүмелдери шоолуг эвес хөрзүнге тарып, чаштырылга үезинде үрезинни шөлге шын хуваарып сагывайн баар таварылгалар ховар эвес. Чаштырылганың хуусааларын хажыда бээр чоруктар база-да бар. Оон ангыда, одуруглар аразын болбаазырадырын болгаш чемгерилгени чогуур үезинде эвес чорудуп турар. Кукурузадан куду дүжүт ап турарының көл-кол чылдагаанпары ындыг-дыр. Кукурузаны тарып өстүрерде, ол айтырыгларже онза кичээнгей салыры эргежок чугула.

Кукуруза чылыгга ынак культура, ындыг болганда, ону хүнзээрек, ыжык, мурнуу болгаш мурнуу-барымын талакы ий черлерге тарыыр херек.

Кукурузаны куруктурган, оон бодун база кызыл-тас тараан ангыс черге тарыыры чогумчалыг. Ону тарыыр шөлдү аная турган культураны ажаан алырда-да хандыр ардарбышаан, илииртээр. Ол шөлге код чемиштидилге кылдыр өдекти гектарга 20-30 тонна кылдыр төксе чогуур. Өдекке немелде кылдыр суперфосфатты гектарга 2-2,5 центнерни төгери ажыктыг.

Хөрзүнүң чаштырылга мурнунда болбаазырадырын шыг базырыышкынындан эгелээр. Үрезинни чаштырар мурнунда шөлдү 2-3 катаптан эвээш эвес, ханызы 10-12 см кылдыр культивациялаар болгаш үлдүреткен санында-да кырындан таптай бастырар. Кукурузаны чажарынга таарымчалыг үе — хөрзүн үрезиниң чыдар ханызынга кирер 10-12 градус кылдыр доктаамал чылый бээри. Ол болза майның үшкү он хөнүүнүн үези болур.

Кукурузаның үрезинни ыяап-да хөрзүннүң шыг довураанга чедир, 5-6 сантиметрден кыдыра эвес кылдыр чаштырар херек. Чиик, өлезин довуракты, ол-шыгы шоолуг эвес хөрзүнге үрезинни 8-10 см ханы чаштырары чогумчалыг. Кукурузаны чаштырарының нормазы гектарга 25-30 кг болур.

Хөрзүннүң кырында тарыыр каздын үлдүргей болдуурары болгаш чангыс чылдыг, хөй чылдыг бөк үнүштер үрезиниңден арыг тургузары эн-не харысалгалыг үе болур.

Бөк үнүштер-биле демиселди кукуруза мочактарының эге үезинде чорудары ажыктыг. Бөк үнүштер өзүмнерин үзүткаары-биле өзүүшкүн мурнунун болгаш кукуруза өлүп үнүп келгенде илииртээшкинни чорудар. Кукуруза чердеп үштүнүп үнүп келгенде илииртээрин өзүмнер быжыгын, илиирге сый тырттынмас аная-рга, аргалыг-ла болза, хүнүнүн ийиги чартымында чорудар.

Одуруглардың хевири кестүп кээри билек-ле черниң адаан өдура кезер бистиг культиватораар-биле одуруглар аразын болбаазырадырын эгелээр. Баштайгы үлдүреткиниңнин ханызын 8-10 см кылдыр кылыр. Одуруглар аразын ийиги болгаш үшкү удаа болбаазырадырда, кукурузаның дазыл системазын үрөвес дээш, улуг ханылатпайн, 6-7 см үлдүредир.

Кукурузаны одуруглар аразын болбаазырадыр турар үеде, 3-4 бүрүлерлиг апарганда, чемгерери эргежок чугула. Ынчан хөрзүнде курлавыр чемиштиг бүдүмелдер үрезин-биле чарыгдаттынып калган, а үнүштүн дазыл системазы шоолуг сайзыраваан турар. Кукурузаны минералдыг чемиштидилгелер-биле (аммиак селитразы) гектарга 1-1,5 центнер онаажыр кылдыр чемгерер болза, эн-не чогумчалыг.

Шын суггарар, агротехникаын негелделерин сагыыр, органиктиг болгаш минералдыг чемиштидилгелерни четчирибиле төгер болза, суггаттыг черге кукуруза ногаан массаның эн-не хой дүжүдүн берип болур. Суггаттыг черлерге бир эвес күскү суггат болгаш кышкы булуктаалдырышкын кылдынмаан болза, хөрзүн 10-20 см хандыр эриири билек-ле часкы ол-шык сиирер суггатты чорудар херек. Суггарылга соонда ханылатпайн (12-14 см) андаргаш, үдүр илииртээр.

Чайгы өзүүшкүн үезинде суггарылганы чорудары база албан. Өзүүшкүн үезинде суггарылганың саны болгаш чорудар хуусаалары чаъс-чаашкынның эрткениниң хамааржыр. Ынчалзажок тодаргай чыл бүрүзүнде янзы-бүрү хөрзүнүг черлерниң байдалынга суггарылганы хөрзүнге четчир суг бар болур кылдыр, үе аайы-биле шак ынчаар чоруткан турар ужурлуг. Кукурузаның баштайгы суггарылгазын июньнуң үшкү он хөнүүнде, ийиги-ниин — июльдуң төнчүзүнде чорутса чогуур.

Белеткээн силостуң шынары кукурузаны ажаан алырының хуусааларындан хөйүнде хамааржыр. Ол культураны чогуур үезинде ажаан албаска, хоолулуг будүмелдернин чидирии улгадыр, шынары кудулаар, силос эвээш болур. Ындыг болган төлээде, кукурузаны ажаан алырын улуг сооктар эгелээр бетинде доосса чогуур.

Кукуруза силозунда ногаан чемниң дыка хөй эки шынарлары бар, ол дээрге, белоктун, углеводтарның, минералдыг будүмелдерниң болгаш витаминнерниң үнер дөзү-дүр.

Л. КОНДРАШОВА,

Тыва кодээ ажыл-агыйының дуржулга станциязының эртем ажылдакчызы.

СОҢГУЛДА-БИЛЕ ХОЛБАШТЫР

УКРАИН ССР. Винница областың хоорайларында болгаш суурларында Украин ССР-ниң Дээди Советинге болгаш чер-чер Советтеринге соңгулдага белеткел улам калбарган. Хмельницкий районнуң Сальница суурунда үш агитпункт болгаш аныяк соңгукчуларның бир клуву ажылдап турар. 60 агитаторлар соңгукчуларга соңгулда дүрүмнерин, совет хамаатыларның эргелерин таныштырып турарлар.

ЧУРУКТА: агитатор — «Червоний партизан» колхозтуң комсомол организациязының секретарының оралакчызы Татьяна Гриньева соңгукчуларже бар чор.

Е. КОПЫТТЫҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

«ХҮР АШТЫВЫС»

Ынчан хар эрип чыткан үүе. Колан иштиг шагда-ла каварган, ында хураганнар дешкилешкен—магалыын үүү дээр! Ындыг хүн Чоон-Хемчикте «Большевик» совхозтуң хойжузу Ондар Кайгал-оолдуң ажылга чеде берген мен.

— Кыш берге-ле болду, ынчалза-даа хүр аштывыс. Хоовустуң денгели шымбай. Харын ийи-үш хире арган хураган бар. Оларны чылыг сүт-биле эмискиктеп, чарба берип, үргүлүү ажаап тур бис—деп, ол чугаалап орду.

—Азырал хураганнарың бирээзи бо-ла болгай. Чемге хоптаа ажок үүе—дээш, өгнүп хереэжен ээзи ак хураганны эмискиктей берди. Оозу эзп турда, түгле кудуруу ходунаар!

Хүн карааның чылыы ажок. Малга-даа, кижите-даа ол копчуг таарымчалыг. Анаа таалап, чугаалажып турувуста сүт соортур машина бо халдып келди. Чолаачы Куулар Эрес-оол сүтну кайы-кайы саваларга чүү хиреин кударын шээжи билир болду.

— Орук донда элээн каш аалдарга чедиптер дээш, бөгүз эрте үндүм. Амдыызында орук малгашталбайн-дыр. Ам чаңгыс-ла аалга суг чедирер мен—деп, ажылын орук баксырааанда доозуп алганына ол өөрүп турду. Четкен аалдарында байлалды база биске чугаалап берди.

Кайгал-оол биле Чечек — аныяк малчыйнар. Оларның аалы Элезин-Чарыкта турар. Чарыктың ол-бо талакы даглары хой малдаарына дыка таарымчалыг. Чазын ында мээстерниң оъду база баштай аштыр. Ынчалза-даа Кайгал-оол мал чемин чайын көвүдедир белеткеп алыр. Оон малының чылдыг-ла хүр ажар ужуру ол.

Эрткен күзүн аныяк өг-буле 300 хой хүлээп алган. Оъар төрүүр чүс хойга онааштыр чүс хураганды доруктуруп шыдааннар. Бо аныяк малчыйнарга Чечектиң аразы Сат Сааракпан дузалажып, чагыг-сөзүг берип чоруур. Ол кырган оларга 125 хураганы доруктуруп берген болду. «Чыраа-Бажы» совхозтуң / дирекциязының «Эң эки сакманшик» деп вымпелин хоочун Сааракпан чаалап алган.

СЭКП Төп Комитединиң партияга, совет улуска Кыйгырымына хей-аът кирген чон доозукчу чылдың планныг онаалдаларын күүседир дээш шудургу ажылдан турар. Оларның аразында комсомолчу ог-буле Кайгал-оол, Чечек болгаш куш-ажылдың хоочуну Сааракпан база бар.

К. ТАБУРАК.

Харыысалга дугайында чугаа

НЕГЭЭР, ХАНДЫРАР

Мал ажылынга харыысалганың, специалистаң ролюнуң талазы-биле айтырыгны көдүрүп, «Шынның» арынарынга чугааны чорудуп турары черле чүүлдүг. Маңаа хамаарыштыр бижиксээн чамдык бодалдарым бар.

Бистиң районнуң ажыл-агыйларында хой ажылы кол черни эзлеп турар. Оон уксаазын экижидериниң хемчегерин ап, эки шынарлыг дүктү күрүнеге садып, малдың чаш төлүн камгалап ап турары багай эвес. Эки көргүзүглүг малчынар-ны көвүдээн.

Ынчалза-даа мал ажылында шиитпирлезе чогуур айтырыглар ам-даа хой. Харыысалга дугайында чугаалап тура, бисте мал ажылынга кадрлар шилиирниче кичээнгейниң кошкаан ыыттавайн барып болбас. Арага-дарылаар, харыысалга чок чамдык кижилер бо ажылга киргеш, ажыл-агыйларга улуг каража-когарал чедирер фактылар бар. Чижээ, «Чаа орук», «Мөрен», Ленин аттыг колхозтарда чамдык кадарчылар 360 ажыг шээр малды, 187 инекти, элээн хой чыллы болгаш тева малдарны сам-чыгдаан. Чүгле «Чаа орук» колхозтуң № 4 бригадазында безин М. Лагаан 90, Б. Шыдыраа 67, Б. Күнчүн 64 хойну чидирген. Мындыг байдал № 2 бригадада база бар.

Бир эвес колхозка малдың отчёт-үүлүн шыңгыы тургузуп, ажыл-агыйның удуртукчулары, мал ажылының специалистери негелделиг ажылдан, харыысалганы дыңзыткан болза, мындыг өре-самчыгдаллар турбас ийик. Ылангыя М. Лагаан 90 хойну самчыгдап, 27 хураганны харыысалга чогу-биле өлүргеш, РСФСР-ниң кеземче хоойлузунуң 92 чүүлү-биле буруудаттырып, хосталгазын казылып шиитпирген.

Ол ышкаш Ленин аттыг колхозта А. Откун, Б. Дондук, И. Дондук, «Мөрен» колхозта М. Комбу, Ч. Манчыы, К. Допчут олар хой саныг малды самчыдааны илерээн. Оларның хереэн кодүргеш, материалдарны районнуң улус судуниче киргеп.

Идегээн мал хадартып каартга, харыысалга чогу-биле самчыгдал-дудагдал ылгаш, мал ажылындан үндүрткен кижилерни ол ажылга катап киирип алыр чорук «Чаа орук», «Мөрен», Ленин аттыг колхозтарда бар. Бир эвес малчынарның ажылынга контрольду шыңгыы тургузар болза, малды чидирер, оорга алзыр, самчыгдаар чоруктар турбас.

Ай санында санаашкын үезинде малды чизелеп санавас, малчынарның аксын барымдаалап бижиир, хыналданың шынарын экижитпес чоруктардан дудагдалдар болу бергилээр. Малды канчапканы-даа билдинмейн баар. Оон ынай специалистер кадарчыларның коданнарынга ховар баргылаар-дыр. Ынчангаш мал ажылының тускай эртемниглерин, бригадирлериң харыысалгазын бедиери чугула болуп турар. Малчынарның харыысалгазын бедиериниң бир чугула үүлү оларның негелделхереглелин чогуур үезинде хадырары, садыг болгаш медицина дузазын, солун-сеткүүл чедирилгезин доктаамал организастаары болур деп бодаар мен.

С. МОНГУШ.

Эрзин райкүүскомнуң иштики херектер килдизиниң инспектору.

ХЕРЭЭНГЕ БЕРДИНГЕН

1965 чылдың чайы үүе. Ынчан Нарынның Канчык-Сайырының аксында үш өг кожа чайлаан бис. Бир-ле хүн кежээликтей дээр бургеп, салгын сырынналып, чоорту динмирээшкин болгаш хат хадып эгелээн. Хоовус кажаалап турувуста чаап келген. Дуне хат дынзыц, чаашкын куттулган. Хоовус кажаазын чаза таварып үнгеш, хат уу-биле кедээр даг эдээнче маннажып ыңай болганнар.

Карааңгызын үүү дээр. Үүве көзүлбес. Алгы-кышкым-биле хой соондан чоруптум. Элээн ырадыр сүржүп чорумда мурнумда кижи алгырганы дынналды. Арай сезиглиг халыпла өр мен. Келзе-келзе Дүмен акыл болду. Хойларымны харын ол хая баарында доктаадып, болуп каан болду.

Өлзей Серээдарович өскелерниң малдаан малы менээ хамаан эвес дээр бодалдан ырак кижи. Ниитинин ажыл-хереэн үнелеп билир. Чонга дузааргак, ёзулуг-ла төлептиг кижи-лерниң бирээзи. Бодунуң хүлээнген малынган ангыда, кандыг-даа малды бир дөмей карактап, бажын дозуп, сагыш човангыр хайгаарап чоруур.

Ол бодунуң өөнүң ээзи Норжумаа угбай-биле кады ниитинин малын ам 26 чыл иштинде онча-менди кадарып, оон продуктулуун бедидер, планныг онаалдаларны күүседир дээш кызымаккай ажылдан келген. Бодунун хүлээлгезин эки медереп билир, харыысалгазы бедик болганындан оон малдаан малы үргүлчү менди турар, ажаалда, семиртилгези эки.

Соолгу чылдарда Өлзей Серээдарович күрүнеге дужаар эр хойлар малдан келген. Эрткен чылын түс чер уксаалыг бир хойдан-на 2,2 кг дүктү кыргып, малдын дириг дензизин бодунун социалистиг хүлээлгезинден ажыр күүсеткен. Бо кыштын бергезинге торулбайн, малын менди кыш ажырган.

Өлзей Серээдарович коммуналыр чорук «Чаа орук», «Мөрен», Ленин аттыг колхозтарда бар. Бир эвес малчынарның ажылынга контрольду шыңгыы тургузар болза, малды чидирер, оорга алзыр, самчыгдаар чоруктар турбас.

Ай санында санаашкын үезинде малды чизелеп санавас, малчынарның аксын барымдаалап бижиир, хыналданың шынарын экижитпес чоруктардан дудагдалдар болу бергилээр. Малды канчапканы-даа билдинмейн баар. Оон ынай специалистер кадарчыларның коданнарынга ховар баргылаар-дыр. Ынчангаш мал ажылының тускай эртемниглерин, бригадирлериң харыысалгазын бедиери чугула болуп турар. Малчынарның харыысалгазын бедиериниң бир чугула үүлү оларның негелделхереглелин чогуур үезинде хадырары, садыг болгаш медицина дузазын, солун-сеткүүл чедирилгезин доктаамал организастаары болур деп бодаар мен.

С. МОНГУШ.

Эрзин райкүүскомнуң иштики херектер килдизиниң инспектору.

ХООЧУННУҢ БИРЭЭЗИ

Чаа-ла дөртен хар ажа дүжүп чоруур, хулумзуруг шыырайындан ыравас чолаачыны Эрги-Барлык суурнуң улуг, биче кижилери дооза билир. Ол дээрге Барыын-Хемчик районда «Хемчик» совхозтуң хоочун чолаачызы Хертек Апын-оол Оюн-оолович-дир, 26 чыл иштинде чолаачылап ажылдан келгеш бөрбаан, чорбаан чери чок кижи.

Ол ажылынга ынак, кежээзи-биле чоннуң хүндүткелин чаалап алган. Доозукчу чылда Хертек улам кызымаккай ажылдап, хүн нормазын 150 хуудан кудулаттайн күүседип турар. Бо чылын 40 мүн километрни эртер планын, 50 мүнну эртер деп хүлээнип алган. Кежээ чолаачы хүлээлгезин күүседиптер деп үүве чигзиниг чок.

О. ДАРЫМА.

БИР ДЕМНИГ АЖЫЛДААР

(Район Советинин сессиязындан)

Кем-херек үүлгедир болгаш хөй-ниитинин корум-чурумун үрээр чоруктарга удур демисежир талазы-биле көдээ Советтериин сорулгаларының дугайында айтырыгны Барыын-Хемчик районнун ажылчы чоннар депутаттарынын Советинин эдлөгөлүг сессиязына чугаалажып көрген. Ук айтырыг талазы-биле илткелди районнун прокурору Н. К. Сагаачы кылган. Илткелчи болгаш сессияга санал берген депутаттар кем-херек үүлгедир болгаш хөй-ниитинин корум-чурумун үрээр чоруктарга удур кылдыныр турар ажылдар-биле чергелештир, районда бо ажылдың ам-даа куду деннелде болуп турарын ханы анализтеп, моон сонгаргы сорулгаларны чугаалажып көрген.

Район төвүнде болгаш Ак-Довурак хоорайда база көдээ черлерде корум-чурум тударының пунктуларын тургускулаан. Оон ангыда районда 36 эки тура улусчу дружиналар ажылдап турар. Олардан Кызыл-Мажалыктың туйбу заводунун, «Сельхозтехника» салбырының, Ак-Довурактa ажылчын хандырылга киргизинин, энергоцехтин коллективтеринде, үлетпүр бүдүрүлге комбинатында улусту дружиналар эки ажылдыг. Ажылгагый, албан организация бүрүзүнде эш хуунун султары тургустунгулаан. Ак-Довурак хоорайда, ТЭП-те, Эрги-Барлыкта эш хуу султары багай эвес ажылдап турар.

Кем-херек үүлгедир, хөй-ниитинин корум-чурумун үрээр чоруктарга удур демисел дугайында айтырыгны партия райкомунун бюрозунга, райкүүскомнун хуралынга эвээш эвес улаа чугаалажып, бо талазы-биле тускай хемчеглерни ажылдап кылгылаан турган. Ынчалза-даа районда кем-херек үүлгедир чоруктарның саны чылдан чылче эвээжевейн турар. Моон чылдагаанын чүүл-биле тайылбырлап болурул?

Бирээде, кем-херек үүлгедир болгаш хөй-ниитинин корум-чурумун үрээр чоруктарга удур демисел чорудун турар организацияларның аразында харылзаа чогундан, оларның чорудун турар хемчегериниң хөөштиг болбайн турарындан база чамдык көдээ Советтериин талазындан бо ажылче ханылап кирбейн турарындан көл хамаржыр. Ийиде, райкүүскомнун иштики херектер киллизинин, улус судунун болгаш прокуратураның харысалгалыг ажылдакчыларының бо талазы-биле негелдезинин кошкаандан, чон-биле харылзаазының көшкак тургустунганындан, корум-чурум үрээр кижилер-биле кижизидилге ажылын сула чорудун турарындан болуп турар.

Кайда-ла улусчу дружиналар хүн бүрү ажылдап, кем-херек үүлгеткен кижилерни дарый хемчег ап, эш хуунун суду ажылдап турар болдур, ында корум-чурум эки болур ужурлуг. Ынчалза-даа Советтерниң талазындан бо ажылче ханылап кирбейн турарындан көл хамаржыр. Ийиде, райфронтуже чоруткаш, дедир эвээ келбээн дайынчыларга улуг тураскаалды тударынга ажыглаттынган.

Кызылда, Каа-Хем болгаш Чаан-Хемчик районнарда төөгүнүн болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар ажылдарның эки чоруп турарын демдеглевишаан, илеткелчи ниитилелдин ажылында чамдык четпестерни айтып, оон моон сонгаргы сорулгаларынга делгеренгей доктаааган.

Тураскаалдар камгалаарының Бүгү-россия ниитилели — политиктиг организация. Бистин чүрттүн ажылчы чоннарын совет патриотизмнин, пролетаржы интернационализмнин херээнге, аныяк салгалды адаларнын революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарына кижизидери оон кол сорулгазы болур. Ынчангаш ниитилелдин Тыва салбырынын бүгү организациялары боттарының ажыл-чорудулгазын олче угландырар ужурлуг.

Илеткел талазы-биле Ч. Кадаоол (Бай-Тайга), К. Сарыг-Хаа (Өвүр), В. Япринцев (Кызыл), А. Аракчаа (Эрзин), Т.Полилова (Бии-Хем), Н. Конгар (Кызыл) болгаш оон-даа өскелер санал бергеннер.

Төөгүнүн болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар ажылды чер-черге экижидип чорударынче угланган хемчеглерни айытган доктаалды конференция хүлээп алган.

* * *

Конференция соонда организастыг пленум болган. Төөгүнүн болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар Бүгү-россия ниитилелинин Тыва салбырының төвүлелинин даргазынга **Ю. Л. Аранчынны** сонгаан.

С. МААДЫ.

ТӨӨГҮНҮҢ ТУРАСКААЛДАРЫН КАМГАЛААР

Дүүн Кызылга Политиктиг чырыдышкын бажыныңга Төөгүнүн болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар талазы-биле Бүгү-россия ниитилелинин Тыва салбырының конференциязы болун эрткен.

Отчёттуг үеним дургузунда салбырның ажыл-чорудулгазының болгаш моон сонгааргы сорулгаларының дугайында илеткелди салбыр төвүлелинин даргазы Ю. Л. Аранчын кылган.

Эрткен үш чылдарның дургузунда ниитилелдин Тыва салбыры элээн ажылдарны кылып чоруткан. Районнарда болгаш хоорайларда оон 268 өөг организациялары тургустунган, ында ниитизи-биле 12 мүн ажыг кежигүн бактаап турар. Отчёттуг үеним дургузунда төөгүнүн болгаш культураның тураскаалдарын камгалаарынга хамаарыштыр 500 ажыг лекция, беседалар номчуттунган, төөгүлүг черлерге 100 ажыг экскурсияны организастаан. Бо бүгү ажылдарны ажылчы чоннарны, ылангыя аныяк салгалдын кижилерин революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарга кижизидеринче угландыр чорудун келген.

Бистин республикада төөгүнүн болгаш культураның тураскаалдыг черлери барык шуптузу учётта алдынган, оларны эде дериир, чаартыр хемчеглерни ап турар. Ада-чурттун Улуг дайынынга совет улустун Тиилелгезинин 30 чыл ойунга белеткелдин үезинде ниитилелдин чер-черде эге организациялары боттарының ажылын онза күштелдирген. Бүдүүлге коллективтериниң комсомолчулары болгаш аныяктары бодунун болгаш фронтуга өлген аныяк эштин үлүг-хуузун күүседир деп патриоттуг өгелээшкиннин адаа-биле ажылдап турган. Оон чыгдынгаан акша-хөренги Тывадан фронтуже чоруткаш, дедир эвээ келбээн дайынчыларга улуг тураскаалды тударынга ажыглаттынган.

Кызылда, Каа-Хем болгаш Чаан-Хемчик районнарда төөгүнүн болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар ажылдарның эки чоруп турарын демдеглевишаан, илеткелчи ниитилелдин ажылында чамдык четпестерни айтып, оон моон сонгааргы сорулгаларынга делгеренгей доктаааган.

Тураскаалдар камгалаарының Бүгү-россия ниитилели — политиктиг организация. Бистин чүрттүн ажылчы чоннарын совет патриотизмнин, пролетаржы интернационализмнин херээнге, аныяк салгалды адаларнын революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарына кижизидери оон кол сорулгазы болур. Ынчангаш ниитилелдин Тыва салбырының бүгү организациялары боттарының ажыл-чорудулгазын олче угландырар ужурлуг.

Илеткел талазы-биле Ч. Кадаоол (Бай-Тайга), К. Сарыг-Хаа (Өвүр), В. Япринцев (Кызыл), А. Аракчаа (Эрзин), Т.Полилова (Бии-Хем), Н. Конгар (Кызыл) болгаш оон-даа өскелер санал бергеннер.

Төөгүнүн болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар ажылды чер-черге экижидип чорударынче угланган хемчеглерни айытган доктаалды конференция хүлээп алган.

* * *

Конференция соонда организастыг пленум болган. Төөгүнүн болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар Бүгү-россия ниитилелинин Тыва салбырының төвүлелинин даргазынга **Ю. Л. Аранчынны** сонгаан.

С. МААДЫ.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

СОЦИАЛИСТИГ ЧУРТТАРДАН

БРАТИСЛАВА. Братиславада демир каңызарының эртемшинчилел институту болгаш (ДЭШИ) Украин ССР-ниң Эртемнер академиязының Киевте электрилиг каңнаашкынын Е. О. Патон аттыг эртем-шинчилел институдунун. Москвада машина тудуушкунунуң төп эртем-шинчилел институдунуң болгаш Грузин ССР-ниң Эртемнер академиязының Тбилисиде ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг металлургия институдунуң аразында ажылхерекчи ёзунуң кады ажылдажылгазы хөй-хөй чылларда чеднишкиннинг калбарын келген. Ындыг сырый кады ажылдажылганың ачызы-биле демир кезектерни болгаш конструкцияларны болбаазын арга-биле тудуштур каңнап тургаш, эптээриниң дыка хөй айтырыглары шинтпирлеттинген.

* * *

СОФИЯ. Болгарияның автомобиль эптеп кылыр заводтары 1968 чылда турганы-биле деңнээрге, чиик автомобильдерни алды катап, чүүк машиналарын ийи катап хөөнү кылып турар апарган. БУР-нуң ындыг будүрүлге черлериниң Совет Эвилелинин автомобиль кылыр заводтары-биле калбак харылзаазының ачызында бүдүрүлге ол хире бедик деңнелдиг боон турар. Совет Эвилелинден чорудун берип турар кезектерден Болгарияга «ГАЗ-53А» болгаш «Москвич-408» дээр автомобильдерни эптеп кылып турар.

Болгария Улус Республика «Жигули» дээр совет чиик автомобильдерни кылып үнүлүреринге база киржип турар.

* * *

ВАРШАВА. Польшаның кара металлургиязын польша-совет найыралдың болгаш кады ажылдажылганын үндезини деп бүзүрелдин-биле чугаалап болур. Чаа Гутада В. И. Ленин аттыг комбинатты металлургия үлетпүрүнүн кол төвү деп адап турары таварылга эвес. ССРЭ-ниң дузаламчызыбиле туткан бо будүрүлге чери туруп келген чылдарының иштинде 61 миллион тонна каңны берген. Амгы үеде тудуп турар «Катовице» дээр металлургия комбинады польша металлургияның келир үезинче чаа базым болур. Бо тудугну польша-совет тудуг деп адап болур.

* * *

БУХАРЕСТ. Тырговиште арыг каң кылыр завод — акыдунма социалистиг чурттарның үре-түнелдиг кады ажылдажылгазының үлегер-чижээ боон турар. Совет Эвилелинин болгаш Польшаның будүрүлгелери олче каң эзилдирер, бедик будүрүкчүлүг ажылдаар электри суугулары: Герман Демократтыг Республика — чүүл-бүрү электри дериг-херекселдерин чорудун берип турар.

Акы-дунма чурттарның специалистери оон дериглелерин эптеп тургузарынга болгаш идегелдиг ажылдаарын хандырарынга дузалашканнар. Ол завод эрткен чылдың төнчүзүнде баштайгы продукцияны берген. Румынияның ол чаа будүрүлге чери өөнүктериниң дузаламчызы-биле улам шапкын ажылдап, күүнү улгаттырып турар.

(СЭТА).

БҮГҮ ДИПТЕРДЕН

ПРАГА. ЧССР-ниң 150 мүн ажыг оолдар, кыстары кым Совет Эвилелин эң дээре билирил база сонет ырларны кым эки күүседирил деп темалыг аныяктар конкурстарынга киришкен. Конкурстарны Совет Армиянын Чехословакияны хостаанынын 30 чылы-биле холбаштыр Чехословак-совет найырал эвилелинин чех ТК-зы организастаан. Районнарда болгаш областарда конкурстарның типлекчилери удавас Прагага барып, түннел керуулдеге киржир.

РИМ. Италияның Коммунистиг партиязының «Унита» солунунун чагыдылгазы бүгү чуртта чеднишкиннинг уламчылап турар. Амгы үеге чедир чагыдылгадан чыгдынган акша-хөренгинин нити түүү 1 миллиард 261 миллион лир чеде берген.

КОНАКРИ. Гвинеяның найысылалында совет болгаш гвиней номнарның делгелгесадыглаашкыны ажыттынган. Кол делгелгелерни К. Маркстың, Ф. Энгельстин, В. И. Ленинниң чогаалдарынга тускайлаан, оларның номнарын номчукчуларның хереглээри калбарган. Гвинеяның Демократтыг партиязының 1947 чылда тургустунганындан бээр бо хүннерге чедир ажыл-чорудулгазы-биле холбашкан чогаалдар ында калбаа-биле делгеттинген.

ПАРИЖ. Статистиктиг болгаш экономиктиг шинчилелдерниң национал институдунуң чарлаан сан-медээлерин ёлугаар алырга, бо чылдың апрель айныц төнчүзүнде Францияда ажыл чоктарының саны 1.052.000 кижи болган.

Чаңгыс чыл дургузунда Францияда ажыл чокталыр чоруктун деннели 82 хуу өскен деп, «Юманите» солун онзалап демдеглээн.

ВАШИНГТОН. Каттышкан Штаттарның Таиландының соңгу-чаан талазында турар шериг-агаар базазындан ырак эвеске америк шериг-агаар күштериниң бир вертолёду буступ барып дүшкен деп, пентагоннун телээлекчизи дыннаткан. АКШ-тың шериг-агаар күштериниң ол вертолётка чоруан 23 шериг албаныгдары өлгөн.

(СЭТА).

ХАНОЙДА БАЙЫРЛАЛ

ХАНОЙ. (СЭТА-ның корр.). Чурттун мурнуу талазын хостаанынга холбашкан улуг байырлал ВДР-ниң найысылалынга май он беште болган. Дан алары билек-ле каас-шиник кылдыр кеттинипкен ханойжулар кудумчуларже үнгеп.

Кол байырлал — Хангзай стадионга болган. ВДР-ниң партия болгаш чазак удуртукчулары эштер Ле Зуан, Чыонг-Тинь, Фам Ван Донг, Во Нгуен Зиап, Нгуен Зуй Чинь болгаш өскелер-даа аныаа чеде бергеннер. Вьетнамның Ажылчы чоннар партиязының ТК-зының бирги секретары Ле Зуан митингиге чүве чугаалаап, улуг типлелгеге, чурттун долузу-биле хосталганынга холбаштыр вьетнам улуска байыр чедирген. Вьетнам улустун хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш 30 чыл иштинде аар-берге демиселинин үезинде эрес-маадырлыг чоруун, Вьетнамның ажылчы чоннар партиязын долгандыр оларның сырый каттышканын ол онзалап демдеглээн. Вьетнам революциянын баштынчызы, чалбыыштыг патриот, президент Хо Ши Миниин чагыын бо демисёл үезинде Вьетнам улус алдарлыы-биле күүседкен деп, Ле Зуан чугаалаан. Оратор Совет Эвилелинге, акыдунма социалистиг өске-даа чурттарга, бүгү делегейниң депшилгелиг күштеринге Вьетнамны улуу-биле деткип, дузалаанын дээш четтиргенин илереткен.

Сталионга улустун чыскаалы, спортчу парад, оюн-тоглаа, улусчу ансамбльдериниң көргүзүү болгулаан.

Типлелгени байырлап тура, вьетнам революциянын идеалдары дээш амы-тынын бергеннерни Вьетнамның улуу үтпас, «Өлген маадырларның эрес чоруун төрээн чурт үтпас», «Демиселге амы-тынын бергеннерни чон мөңгеде сактыр» — деп, революсчуларның болгаш дайынчыларының хоорлеринге салган чечектеринге ВДР-ниң партиязының болгаш чазаанын удуртукчулары бижигилээн.

А. МИНЕЕВ,
Б. ПЕТРОВ.

Чепсеглеп турар

БОНН. (СЭТА). Барыын Германияның «Мессершмит-Белькоблом» дээр ужар чүүл концерни чүгле барыын-герман шеригге эвес, харылзаа НАТО-нуң өске-даа чурттарының шериглериниге эң болбаазын хевирлиг чепсек-херекселдерин кылып берип турар.

Концерниң заводтарының күүседип турар эң чугула программаларының санынга «Милан», «Роланд», «Хот», «Корморан» дээр ракета системалары хамаржып турар.

1974 чылда оон заводтары «Бо-105» дээр 67 вертолёттарны кылып үндүрген. Концерн 50 мыдыг машиналарны АКШ-ке чоруткан. 30 вертолётту Голландияның камгалал министерствозу чагаан. «Бо-105» деп вертолёттарны ниитизи-биле 15 чуртче чорудун турар.

Баварияның ол концерни чоокку айларда бундесверге барык 309 мыдыг вертолёттарны кылыр чагыгны алыр деп турар. ГФР-ниң камгалал министерствозунуң чагыын бүүгаар концерниң конструктор бюрозу ракета системаларыбиле дериттинген «БО-115» дээр чаа вертолётту база чогаадып кылып турар.

Япон ажылчы чоннарының боттарының эрге-ажыктары дээш 20 дугаар часкы шимчээшкининиң үезинде олар ажылчыннарны массалыы-биле ажылдан үндүрер чорукту сөкседырын, ажыл төлевирлериниң магадылалдыг деңнелин тургузарын, эмчи болгаш социал хандырылгазын экижидерин негеп турарлар.

Ажылчы чоннар демократтыг күштериниң типлээри дээш, Японияның АКШ-биле шериг эвилелин чок кылыры дээш демисежип турарлар.

ЧУРУКТА: Токионун улетүрүг көзүнде ажылчыннарның чыскаалы.

ЯПС — СЭТА-ның фотозу.

Хостаттынган районнарда

Мурнуу Вьетнамның хостаттынган районнарында байдал экижип турар. Суурларның болгаш чурттакчылыг черлериниң чону хөй кижилиг митингилерге болгаш чыскаалдарга чаа эрге-чагыргаларының ап турар хемчеглерин долузу-биле чүүлдүүзүнүн, деткиирин илерелдип турарлар.

ЧУРУКТА: Дананнга чыскаалганнар.

ВИА-СЭТА-ның фотозу.

Өөредилгеде чедишкиннер

ТУНИС. (СЭТА). Чуртта бүгү-ниитинин халас өг өөредилгезин боттандырып киргени — тунис улустун эң чугула социал чаалап алыышкынарының биредээ.

Тунистиң школаларында амгы үеде 1.100 мүн кижи өөренип турар, ол дээрге чурттун хамаарышпас чорукту чедип ап турганы 1956 чылдыындан 8 катап хөй-дүр. Күрүне бюлжединин 20 ажыг хуузу өөредилге хереэнге чарыгдаттынын турар. Ам кол кичээнгейни башкылалдын шынарын бедилеринче угландырган. Ол сорулга-биле школаларны мергежилдиг башкылар-биле, өраан-сава-биле хандырарының хемчеглерин эргечагыргалар ап турар.

Өөредилге системазын сайыырадырынга улуг дузаламчыны Тунис Совет Эвилелинден ап турар.

АКШ-ТЫҢ ҮҮЛГЕДИГЛЕРИ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Камбоджаның далай эриинден 50 километрде чыдар Конг Танг ортулук девискээринге Каттышкан Штаттар шериг үүлгедишкинин кылган. Анаа Камбоджаның далай шериглери бир америк суднону элээн каш хүн мурнуйда тудуп алганы билдингир. Ол ортулукче «Корал сиэ» дээр авианосецтен далайның чадаг шериглерин вертолёттар-биле аппарып дүжүргеи. Ол үеде камбоджа болгаш америк шериглериниң аразында сегиржип алыышкын болган. Оон түүнеинде үш камбоджа канонер хемени сугже дүжүргеи болгаш үш америк вертолётту дүжүр аткан. Өлгеи кижилер база бар.

Америк суднону ол девискээрден үндүрүп алганын Вашингтонда чарлаан. Камбоджа корабль америк эскиадрен кырынга ол суднонун экипаж кежигүннерин аппарыр каан.

Ол болуушкунуңу мурнуада камбоджа чазак америк суднону Камбоджага хамаржыр суг девискээринден үндүрер дугайында дужаалды бээр деп турарының дугайында медеглээн. Ол америк судно бүдүү хайгыылчы үүлгедишкинин кылып турганын медеглелде айыткан.

АКШ-тын ол Камбоджа эриктеринге кылган үүлгединин америк конгрессте янзы-бүрү кылдыр көрүп турар. Конгресстиң чамдык кежигүннери ону деткип турар. Оон-биле чергелештир чамдык сенаторлар болгаш төлөөлекчилер палатазының кежигүннери чазактың ол шинтпирин буруу шаап турганнар.

АКШ-тың шериг киржилгезиби-биле ол үүлгедишкинин дыка хөй чурттарда буруудалын, удурланын турарын америк солуннар бижээн.

* * *

БАНГКОК. (СЭТА). АКШ-тың Таиландыда шериг базазынга америк далай шериглерин «Корал сиэ» дээр авианосец-биле чедирген.

Америк далай шериглерин Утапао базазынче октаан чорук дээрге, ол чурттуң суверенниг эргелерин базынганы ол болурун «Нейшнл» солун бижээн.

* * *

ЛОНДОН. (СЭТА). Англияның «Гардиан» солуну АКШ-тың камбоджа эриктер чаныга кылган шериг киржилгезиби-биле үүлгедишкинин буруу шаап, ол дээрге, «далаш болгаш тоомга чок» чорук-тур, деп бижээн. Реактивтиг ужар чүүлдү болгаш далайның чадаг шериглерин бодамча чокка ажыглаанны ол бүгү девискээрде байдалга айылдыг уржуктарны таварыштырып турар — деп, ол солун болуунуң чүүлүнде бижээн.

«Шынның» материалдарының

и з и - б и л е

ЭКИЖЭЭН

Апрель 4-те үнген солунга «Механизаторларның хову турлаа» деп эгелиг мурнуку чүүл парлаттынган. Тараажыларже сагыш салып, чаңгыс аай хевирниң хову турлаан туткан ажыл-агыйлаары адааш, часкы хову ажылдарынга уткуштур хову турлаан негелдеге дүүштүр дерип белеткевээн совхозтарны ында киргеи. Оларның аразынга Барыын-Хемчик районда «Шекпээр» совхозту база алдан.

«Шекпээр» совхозтуң директору С. И. Ильенков, ында партком секретары В. Д. Монгуш оларның редакцияга дыннатканы болза:

Апрель эгезинге чедир ажылагыйның хову турлагларынга септелге дсозулбаан, көскү агитация, лозунг, плакаттар-биле дериттинмээн, чедир кылдынмаан чүүлдер турган.

Парткомнуң болгаш дирекцияның специалистер-биле каттышкан хуралынга хову турлагларында байдалды чугаалашкан соонда хемчеглер алдынган. Турлагларны көскү агитация, лозунг, плакаттар-биле бүрүн шимээн, чер-черге ясханизаторларның хуралдарын эрттиргеи. Хову турлагларында кызыл-буянчар, чунар-бажыңнар доктаамал ажылдап турар.

ХЕМЧЕГ АЛДЫНГАН

Бо чылдың январь 16-ның солунунга фельетон парлаттынган. «Тес-Хем» совхозка өнек кадарчызы турган Тараа Дажыевич Чооду дээрзиниң самчыгдакчы чоруунун дугайында ында бижээн.

Ажылчы чоннар депутаттарының Тес-Хем райкүүскомунун даргазы Н. Чындыгыриың биске дыннатканы:

Фельетонда киргеи бүгү фактылар шын болуп бадыткаттынган. Тараа Чооду дээрзи онаашкан ажылынга харыысалга чогу-биле 11 баш улуг инекти, 4 молдурганы чидиргеи, а 4 улуг инекти машина салып алыры-биле сайгарган.

Самчыгдакчыга хамаарыштыр чогуур хемчегни ап, РСФСР-ниң кеземче хоойлузунун 92 үүлүнүң бирги кезээ-биле Т. Чоодучу 2 чылдаа шииткеш, өрезин төледирин шиитпирлээн.

ХЕМЧЕГ АЛДЫНГАН

Бо чылдың январь 16-ның солунунга фельетон парлаттынган. «Тес-Хем» совхозка өнек кадарчызы турган Тараа Дажыевич Чооду дээрзиниң самчыгдакчы чоруунун дугайында ында бижээн.

Ажылчы чоннар депутаттарының Тес-Хем райкүүскомунун даргазы Н. Чындыгыриың биске дыннатканы:

Фельетонда киргеи бүгү фактылар шын болуп бадыткаттынган. Тараа Чооду дээрзи онаашкан ажылынга харыысалга чогу-биле 11 баш улуг инекти, 4 молдурганы чидиргеи, а 4 улуг инекти машина салып алыры-биле сайгарган.

Самчыгдакчыга хамаарыштыр чогуур хемчегни ап, РСФСР-ниң кеземче хоойлузунун 92 үүлүнүң бирги кезээ-биле Т. Чоодучу 2 чылдаа шииткеш, өрезин төледирин шиитпирлээн.

ТЫВА ФРАЗЕОЛОГИЗМНЕР СЛОВАРЫ

Республиканың ном үндүрер чери чоокта чаа тыва лексикографиялыг улуг чедиишкиннериниң бирээзи деп саналы болур «Тыва-орус фразеология словарын» (Кызыл, 1975 ч.) парлап үндүрген. Каш чыл улаштыр тыва фразеологияны шинчилеп келген аныяк эртемден Я. Ш. Хертек—словарының автору. Ол мооң мурнунда Тыва ДЛТӘШИ-ниң «Эртем демдеглелдериниге» фразеологизмнер дугайында теоретиктиг ажыл база кирген.

Чыгдынган фразеология материалындан 1500 ажыг фразеологизмнерни словарьда хаара туткан.

Фразеологизмнер дээрге кижи утказы кирген сөстериниң утказындан хамаарышпас, шилчиткен уткалыг турум сөс каттыжышкынары болур, чижээлээрге, *суг чүректиг* «сиилеп», *ак сазыштыг* «эки сеткилдиг», *хаайга-даа какпас* «тоовас», дээш өске-даа. Ындыг каттыжышкынарда кирген сөстер солуттунмас, доктаамал.

Фразеологизмнер дылда онзагай черни эзлеп турар, чугааны чурумалдыг, чедингир, дээштиг болдурарынга дыка дузалыг. Олар чоннуң угаанбодал болгаш боттуг амыдыралының онзагай талаларын көргүзер, ынчангаш фразеология словарын тургузаары шинчээчиден дылды, чоннуң амыдыралын эки билирин негээр. «Тыва-орус фразеология словарынга» фразеологизмнерни, фразеологизм кирген чижектерни янзы-бүрү словарлардан, чечен чогаалдардан, аас чугаадан колдап шилип алганы илдеп.

Словарыныц статья бүрүзү мынчаар кылдынган: 1) баштай тыва фразеологизм кирген, 2) ооң соонда орус дылче утказын очулдурган азы чүүлдеш орус фразеологизмнер-даа бергилээн, 3) сөс сүре орустан очулдурган, 4) болдунар черлерде орус фразеологизмнер-биле деңнээн, 5) фразеологизмниң кирген чижектери очулгалыг, 6) антонимнерже азы синонимнерже айтылга болгаш өске-даа демдеглелдер бар.

Чаңгыс чижек:

Дүүүн бастырар восстановить поголовье... Букв, коныта его заставить ступать. *Колхозтуң хойларын... дүүүн бастырып төлээрим албан* (С. Сарыг-оол. А-Д.) «Я должна восстановить поголовье колхозной отары...»

Вариант: *дүүүн* тургузар.

Тыва фразеологизмниң утказын очулдурганы, сөс сүре очулганы, деннелгени, чижектерни киргени фразеологизмниң утказын долдур ажыдарынга дузалаан.

Фразеологизмнерни словарьда баштайгы сөстерни барымдаадап алфавит чурумун ёзугаар чыскаагаан. Словарьда эрги-даа, чаа-даа фразеологизмнер бар. Ынчалза-даа дыка хереглеттинер чамдык фразеологизмнер кирбейн барганы хомуданчыг. Оларга, чижеглеп чугаалаарга, дараазында фразеологизмнерни хамаарыштырып болур: *арам саар «безерек», вайын тыппас «билбес», хан аксы* «ортумак семис», *кара шору* «ынавас», *оттуз эттиг* «аныяк» болгаш өске-даа. Дыка далашпайн, ам-даа немен болур арга турган-дыр.

Фразеологизмнер аразында харылзаашкак, дылдың өске-даа элементилери дег, системалыг болгай. Мону көргүзери-биле автор элээн демдеглелдерни кылган: ол демдеглелдер фразеологизмниң вариантыларын, антонимнерин, синонимнерин, стиль характерин айтып турар. Ынчалза-даа ындыг демдеглелдер дыка эвээш деп санаар апаар. Стильге хамаарышкан демдеглелдер мырыңай ховар, онзагай байдалдыг табу болгаш эвфемизм деп адаар фразеологизмнерни (чижээлээрге, *хайыракан аалдаар, сугга эндээр, аъдының бажы чалданыр*), база-ла ылгай демдеглел айыткан. Өөрлеш (синоним) фразеологизмнерни хөй катап болук-болүү-биле катаптаан таварылгалар бар. Кижи бодаарга бир ол вариантыны киргеш, олче айтылга кылыр, вариантыларны катап-катап болуктеп киирбейн, харын вариантыларның, синонимнериниң нарын ылгалдарын тодарадыры чугула.

Фразеологизмнериниң баштайгы утказын (иштики хевирин) тывылган угун айтып клар болза, словарының ажыы улам улгадыр ийик. Каш чижектен көрөлицер.

Ат болур, дунда кара, адыш чеснаар деп фразеологизмнер моол дылдың салдары-биле тывылган. Орус дылдан хоолгалан алган фразеологизмнер: *бурганга чула-даа эвес, аза-га кыскаш-даа эвес* (ни богу свеча, ни черту кочерга), *чырыкче үнер* (выходить в свет), *сугнуң ийи дамдызы дег* (как две капли воды).

Фразеологизмнериниң хөй кеннуң хомудалымы-даа, ам чаа соглээн сөстеримин-даа уттункаш, аваның холундан сегирип алдым.

— Канчап баадың, авай?

Авам караан шийе каалтарга, узун-узун кирбиктер аразындан борбак-борбак чаштар баткаш, чаактарын куду кылацайнып чүгүржү бээдилер.

Аваның ында-хаая каттырар боордан башка, ыглап органын черле көрбээн кижи мен. Чаагында чаштарын адыжым-биле чода туткаш, мойнундан куспактаныпкан мен.

Авам мээң ооргамны өрү, куду сыйбап, бажымны чыттап ора, улуг тынгаш, аңар чугаалады.

— Сээң ачаң чок харып... Шагда-ла өлүп калган.

Мен чыртынга берген мел.

— Кажан кээрил ынчаш, авай?

— Ох, сенк-даа! Өлген кижи кээр чүве бе? Ооллар-биле маргышпайн чор!— деп, авам сүмеледи.

Өлүм деп сөстүң экизин, багын билбээн болзумза-даа, ачам чок дээраан ынчан ылап билген мен. Ынчангаш ол хүнден эгелээш, ачай деп сөс адавас апарган мен.

Ооң-биле чергелештир менээ бир-ле чүве челишпес-даа ышкаш, хөрээм иштн балыг-даа ышкаш апарган. Эш-өөрүм-биле биеэги дег сагыш-амыр ойнап чоруурум-даа читкен. Сактырымга-ла, олар мени ыскыр-шоодарыкка, эттеп-хыйнаарынга белен ышкаш.

Ачалыг ооллары көргеш, адаргаарымны үү дээр! Эдер-ооллуң ачазы тарта суггарарда-даа, ыштаарда-даа, балыктаарда-даа оглун кагбас, эдертип аар. Өгге ажытталы аарак олариың соонче дыка үр көрүп тургулаар мен. Сумун эжер хүүрээн, ыяш кезер балдызын ап берип, шыйлашкыдан кастын чорза, кайы хире өөрүнүүр болбаа дег-дир! Чүү чугаалажып чоруурун оска чаңгыс катап дыңнаан болза!

Өгге-даа, даштыгаа-даа чаасканы органымда, ачалыг дижик мен дээш, хайындыр боданыпла эгелээр мен. Мээң ачам ыяап-ла кымдан-даа шынчы болур. Хоорай киргеш кел чорда, уткуй, мэңнай бээр мен.

Сарыг хыныг ойнаар боо, ийи бистиг доңгурак тудускаш, коп адыжым долдур чигирчимисти уруп бээр. Авам биле дуңмамга өң-базын шокар пөстер садып эккээр. Өг иштин хлеб чыды дола бээр. Дуңмамбиле ийилээ хлебти чигирлээш, төпээжеге чээй бис... Өле аъдывысты тергелээш, мени кожа олурткаш, Дыттыг-Арыгже хаптар. Ачам терек бажындан чургаг будук шалбалап, тал кезип турда, ана арыг ишти чыжыраар. Мен тергеже ыяш боле сөөртүп, бар шаамбиле кызып-ла турар мен. Ачам меня: «Оглум эш болган-дыр. Кежээ кижи боор-дур» деп мактагылаар. Ыяшты терге долдур овааладаш, чаныр кээр бис. Өг даштынга дораан ыяш эңдерли бээр. Ынчан авам чээрген сүрүлеп, ол хараган шүжүлеп орбас ийик. Ол шагда мээң бодалдарым ындыг турган.

Ынчан чорумда, өөреник үем чедип келген. Бир-ле хүн авам мени школага үдеп чедире бээрди. Башкым авамдан-даа бичии аныяк уруг болган. Эптигэвилеңи-даа аажок.

Хүнүң-не кичээлдерге чардыкхаш, сагыжым саарзыкталыры арай немдап калган. А ном номчуктар апарганым соонда, хостуг шак-даа чок чыгыы болган. Авамны өөртүп, өөрөнүп турарым-даа шору.

Ынчалза-даа мээн хөрээм хире-хире өйдүүн, карацылаа келгилээр. Озалаан черде ооллар болгучуп, сымыраашкан турза, азы бир уруг менче элээн үр топтап кайгапса көөр чер тыпрайн-на баар чордум. Сактырымга-ла, мени чугаалаашкан, мени кыжыраан, «аза оглу» ляшкен ышкаш апаар. Ынчангаш улустан оспаксыраар, чаасканы чоруксаар мындыг мен.

А баштыкым Делгермаа Дембилдеевна, ам бодап чоруурумга, мээң арным чазыктырар дээш дыка кызым чораан ийин. Концерттерге шулук-даа чугаладыр, звено даргазынга-даа сөңгулар, бижээн кыдыраштарымны-даа өөрүмге мактаар. Бистиң бажыңывыска эпти-ле чеде бээр, авам-биле аажок хөөрешкен олургулаар.

(Уланчылыг).

Биче-оол Өндар

Өруктар

(чечен чугаа)

(Уланчызы. Эгези № 112 «Шында»).

Чорумал кижи таакпызын база катап кывыскаш, думчуундан ийи адыр көк ышты үндүр тынып-кашы, шала тыртылчак айтырган:

— Чугаакырыңар кончугдур, ачаңар ындыг чоржуккирги бе?

— Ой та. Ада деп кижини көрбээн болганда, чүү дарыылаар боор... Ийет, силер бо чөр кижизи-дир силер, чалгаарабас болзуңарза, доңчу намдарым сонуургадып болур мен.

— Чугаалап көрем харын— деп, орук кижизи барык-ла чалынган тоонуг дилээн.

Билип кээримге, чүгле авалыг база кыс дуңмалыг кижи чораан мен. Ынчан дөрт хире харлыг-ла турган боор мен оң. Өске өглериниң уругларын өттүүнүксээш, көзүлген эр кижи бүрүзүн-не ачай деп адап чордум. Адаларлыг ооллар мени күткүп: «Ачаң доо-дур! Ачаң чоруй баады! Чаа ачаң келди!» дижип кыжырыр турганнар. А мен чаш болгаш, ачай деп кымыл дээрзин бодавайн, ооллардың аайынга кирип чоруп турган мен.

Каш харлыымны орта биллбес мен. Бир-ле катап ооллар-биле хаак аттар чарыштырдывыс. Мээң аъдым эрти. Могелер хүрештирдивис. Мен шүгдүм. Ооңга амыраап, ооллардың эргий девип, довураан кактап чоруп тур мен оң. Олар бүдүү сүмелешкен соонда, эне улуг Эдер-оол мынча диди:

— Көгээн хейлы бо, ооллар! Чеже-даа девиирге, бис ышкаш ачалыг эвес бо!

— Ачазы чок боор бе кижиниң. Мээң ачаларым харын хөй-дүйүн — деп, дүште чок харыылаан мен.

Эдер-ооллуң күткүлүнге кирген ооллар чир-шоң дүштү. Мен оларныц оозун керекке-даа албайн, девип тур-ла мен.

— Кижниниц ачазы чаңгыс боор чоор. Хөй эвес. Сээң шуут чок-тур. Ачаң чок, аза оглу-дур сен!— деп, Эдер-оол менче дылын уштуп алгыды.

Сактырымга, иштимде бир-ле чүве үстү берген дег болган. Караам карацгылап келген. Дөңгелик аразында чечек чулган кижи боор, олура дүштүм. Та кайы хире ордум ыйнаан. Бажым ковайтып кээримге, чымда кым-даа чок болду.

Уштап каан хөйленимни маң-биле барып алгаш, өөмче салып-ла кагдым. Авам тараа соктап олур. Өске өглерге болза, ачалары тараа соктаар болгай деп, канчангаш-ла сактып келдим. Мээң ачам шынап-ла чок кижи эвес мен бе деп, хел-хеверген бодап каан мен. Бүлдецейнин келген карак чажы оон ыцай туттунмайн барган. Ыглай каапкаш, орун кырынга доңгайын чыдыптым. Авам кээп эктимден куспактаап, дүвүрен айтырды.

— Канчап баадың, оглум?

Мен чугаалаар харык чок, улам-улам ыглай бээдим.

Авам мээң хавазмны сыйбап, чазгымдан ошкап, бажымны чыттап, хөлзеп-ле олур.

— Эдер-оол мени ачазы чок, аза оглу сен дидир!— деп, ыысы аразыдан чугаалаан мен.

Авам сырбаш дээп дег болган. Хая көрүп кээримге, аазмның шырайы көңгүс өскерлип калган. Арны ак-ла тос, эриннерин так ыырттынып-кан, холдарын иугуй тудуп олур. Мен корга берген мен. Бодумнуң хомудалымы-даа, ам чаа соглээн сөстеримин-даа уттункаш, аваның холундан сегирип алдым.

— Канчап баадың, авай?

Авам караан шийе каалтарга, узун-узун кирбиктер аразындан борбак-борбак чаштар баткаш, чаактарын куду кылацайнып чүгүржү бээдилер.

Аваның ында-хаая каттырар боордан башка, ыглап органын черле көрбээн кижи мен. Чаагында чаштарын адыжым-биле чода туткаш, мойнундан куспактаныпкан мен.

Авам мээң ооргамны өрү, куду сыйбап, бажымны чыттап ора, улуг тынгаш, аңар чугаалады.

— Сээң ачаң чок харып... Шагда-ла өлүп калган.

Мен чыртынга берген мел.

— Кажан кээрил ынчаш, авай?

— Ох, сенк-даа! Өлген кижи кээр чүве бе? Ооллар-биле маргышпайн чор!— деп, авам сүмеледи.

Өлүм деп сөстүң экизин, багын билбээн болзумза-даа, ачам чок дээраан ынчан ылап билген мен. Ынчангаш ол хүнден эгелээш, ачай деп сөс адавас апарган мен.

Ооң-биле чергелештир менээ бир-ле чүве челишпес-даа ышкаш, хөрээм иштн балыг-даа ышкаш апарган. Эш-өөрүм-биле биеэги дег сагыш-амыр ойнап чоруурум-даа читкен. Сактырымга-ла, олар мени ыскыр-шоодарыкка, эттеп-хыйнаарынга белен ышкаш.

Ачалыг ооллары көргеш, адаргаарымны үү дээр! Эдер-ооллуң ачазы тарта суггарарда-даа, ыштаарда-даа, балыктаарда-даа оглун кагбас, эдертип аар. Өгге ажытталы аарак олариың соонче дыка үр көрүп тургулаар мен. Сумун эжер хүүрээн, ыяш кезер балдызын ап берип, шыйлашкыдан кастын чорза, кайы хире өөрүнүүр болбаа дег-дир! Чүү чугаалажып чоруурун оска чаңгыс катап дыңнаан болза!

Өгге-даа, даштыгаа-даа чаасканы органымда, ачалыг дижик мен дээш, хайындыр боданыпла эгелээр мен. Мээң ачам ыяап-ла кымдан-даа шынчы болур. Хоорай киргеш кел чорда, уткуй, мэңнай бээр мен.

Сарыг хыныг ойнаар боо, ийи бистиг доңгурак тудускаш, коп адыжым долдур чигирчимисти уруп бээр. Авам биле дуңмамга өң-базын шокар пөстер садып эккээр. Өг иштин хлеб чыды дола бээр. Дуңмамбиле ийилээ хлебти чигирлээш, төпээжеге чээй бис... Өле аъдывысты тергелээш, мени кожа олурткаш, Дыттыг-Арыгже хаптар. Ачам терек бажындан чургаг будук шалбалап, тал кезип турда, ана арыг ишти чыжыраар. Мен тергеже ыяш боле сөөртүп, бар шаамбиле кызып-ла турар мен. Ачам меня: «Оглум эш болган-дыр. Кежээ кижи боор-дур» деп мактагылаар. Ыяшты терге долдур овааладаш, чаныр кээр бис. Өг даштынга дораан ыяш эңдерли бээр. Ынчан авам чээрген сүрүлеп, ол хараган шүжүлеп орбас ийик. Ол шагда мээң бодалдарым ындыг турган.

Ынчан чорумда, өөреник үем чедип келген. Бир-ле хүн авам мени школага үдеп чедире бээрди. Башкым авамдан-даа бичии аныяк уруг болган. Эптигэвилеңи-даа аажок.

Хүнүң-не кичээлдерге чардыкхаш, сагыжым саарзыкталыры арай немдап калган. А ном номчуктар апарганым соонда, хостуг шак-даа чок чыгыы болган. Авамны өөртүп, өөрөнүп турарым-даа шору.

Ынчалза-даа мээн хөрээм хире-хире өйдүүн, карацылаа келгилээр. Озалаан черде ооллар болгучуп, сымыраашкан турза, азы бир уруг менче элээн үр топтап кайгапса көөр чер тыпрайн-на баар чордум. Сактырымга-ла, мени чугаалаашкан, мени кыжыраан, «аза оглу» ляшкен ышкаш апаар. Ынчангаш улустан оспаксыраар, чаасканы чоруксаар мындыг мен.

А баштыкым Делгермаа Дембилдеевна, ам бодап чоруурумга, мээң арным чазыктырар дээш дыка кызым чораан ийин. Концерттерге шулук-даа чугаладыр, звено даргазынга-даа сөңгулар, бижээн кыдыраштарымны-даа өөрүмге мактаар. Бистиң бажыңывыска эпти-ле чеде бээр, авам-биле аажок хөөрешкен олургулаар.

(Уланчылыг).

СПОРТ

ОЛИМПИЙЖИ КУРЛАВЫР ШКОЛАЗЫ

Москваның Черемушки районунда организастаан аныяктарның спортчу школазын ынча деп адаар. 8-тен 17 хар чедир 500 хире ооллар ында самбо дээр хүрешти улуг сонуургал-биле өөренип турарлар. Ол школаны сураглыг совет моге, самбота делегей чемпиону Давид Рудман удуртуп турар.

Ол школада бедик мергежилдиг 11 тренер-башкы бар. Олар ооллардың бүгү чүүлдер-биле дериттинген, делгем-чырык спорт залында өөреднп турарлар.

Самбо — Москваның школачыларының аразында нептерелгей спорт хевири апарган. Олар шуптузу күштүг, аваңгыр, дидим болурун күзээр. Самбо школазынга кирерин күзээр ооллардың саны дыка хөй боор турар.

ЧУРУКТА: самбога делегей чемпиону Давид Рудман бодунуң өөреникчилери — аныяк самбожулар-биле кады.

Е. РОДИОНОВТУҢ фотозу. ПМА.

Киевтиң «Динамозу» тиилээн

БАЗЕЛЬ. (СЭТА-ның корр.). Киевтиң «Динамо» командазының спортчулары бистиң футбол төөгүзүнге чаа арыны киир бижээн. Швейцарияның бо хоорайынга эрткен кубок эдилекчилериниң кубогу дээш болган түннел маргылдаага Киевтиң командазы Венгрияның «Ференцварош» клувун 3:0 санга уткаш, совет футболистерден био дугаарында Европаның хүндүлүг шаңналын чаалап алган.

УШКУ ЧЕРДЕ

Самбо хүрешке С. Вицман аттыг шаңнал дээш Бүгүэвилел маргылдаазы майның 7—14 хүннеринде Томск хоорайга болуп эрткен. Аңаа эвиледдешкен, автономнуг республикаларның, крайларның, областларның 30 ажыг командазы киришкен. Бистиң республикадан СССР-ниң спорт мастериге кандидаттар Ооржак Данныл, Ооржак Өлзей-оол, Алексей Сандан, Михаил Оюн маргылдаага хүрешкен.

Бо улуг маргылдаага Кызылда аныяктарның спорт школазының тренери Михаил Оюн 52 килограмм чедир деңзиге хүрешкеш чедишкиниг болган. Бир мастерни, беш спорт мастериге кандидатты ол аштырыышкына таварыштырган. Михаил бирги, ийиги черни эзлээн Кузнецов (Красноярск) биле Лиховка (Алтай) октаткаш, ушку шаңналдыг черни алган.

(Бистиң корр.).

ТУРИСТЕР, КОНКУРСКА КИРЖИҢЕР

Тывада туризм болгаш экскурсия ажылчы чоннуң, ылангыя аныяктарның дыштанылгазының эң-не нептергей бир хевири болгаш кижизидилгезиниң чугула чепээ болуп бар чыдар. Ол Торээн чүртүн эки өөрениринге совет кижилериниң интернационалчы пайыралын быжыглаарынга дузалап турар.

Тыва АССР-ниц Журналистер эвилели, туризм болгаш экскурсия талазы-биле Тыва область чөвүлели, республиканың аныяк туристер станциязы туризмни болгаш экскурсияны солуннар арыннарынга, телевидениеге болгаш радиога эң эки чырыдып, көргүзериниң талазы-биле конкурсту чарлап тур.

Конкурска кирген материалдар бистиц республикада туризмниц болгаш экскурсияның хөгжүлдезинче угланган, революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарның оруктарының маршруттарын база Тывада бүгү-эвилелдиц маршруттарын бижээн, республиканың тураскаалдыг, төөгүлүг черлериниц, туристиц амыдыралының, дыштанылгазының, бойдуска хумагалыг хамаарылгазының болгаш турисчи организацияларның ажыл-чорудулгазының дүгайында чырыткан болгаш.

Эң эки материалдарның авторларын шаңнаар он шаңналдарны тургускан:

бирги (бир)	—100 рубль;
ийиги (бир)	—75 рубль;
үшкү (үш)	—50 рубль;
беш макталга шаңнал	—20—20 рубль.

Конкурска чогаалчылар, журналистер, фоторепортёрлар, чурукчулар, туристер, ажылчын болгаш кедээ корреспонденттилер киржип болур. Бижээн материалдарны, фото-чурукларны, чураан чурук тарны республика солуннарының редакцияларынче, телевидение болгаш радиоже чорудар. 1975 чылда үнген эң эки материалдарны бо чылдың декабрь 15-ке чедир жюриге киирер.

Бөгүн Тувинская правда

● «СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткуур». Бөлүк информациялар.

● «Суггарылганы ылап организастаар». Хову ажылдарының хүн демдеглели.

● «Июнь 15-те— Советтерге сөңгүлда». Бөлүк материалдар.

● «Редакцияга чагаалар». Номчукчуларның чагааларындан кылган арын.

● «Төрээн чүрттүң шаңналы-биле». Тыва АССР-ниц ажылчы чоннарын шаңнаар дүгайында ССРЭ-ниц Дээди Соведниц Президиумунуц Чарлыы.

● «Хүннүң чаа үүлдери». Республикадан бөлүк информациялар.

● Бистиц чүрттан болгаш даштыкыдан информациялар.

ОСПА УЗУТКАТТЫНАР

Оспадан (быжар-думаадан) массалыы-биле аарыыр чорук шаг-шаанда-ла Кыдатка, Индияга нептерээн турган. Ооң соонда бежен чыл бурунгаар оспа бүгү-делегейге тарап нептереп, кончуг халдавырлыг, өлүмнүг аарыгларныц бирээзи болуп, чүрт бүрүзүнүн хөгжүлдезинге сап-түп чок каража-котаралды чедирген.

Ук аарыгны тыва улус быжар-думаа деп адааны-даа таварылга эвес. Ооң аарып чораан кижини коорге, шыпаплa, эзт-кежи, быжа берген чүве дег, үттүг-таарлай шокарраан болур. Кижиниц назынында ол таңмаланып артып каар. Оспаны өске аарыглар-биле деңнеп болбас. Ол хоочун тыва кижилериниц чугаазы-биле алыр болза, эң-не «өөү кара» аар аарыг боон турган. Оспадан аараан кижилер хинчектенип чорааччорза, карактары согурарып, инвалидтер боон артып калып турганын амыдырал көргүскен.

Ук аарыгныц тыптып кээриниц янзы-бүрү демдектери бар. Ол хеп-хенертен эгелээр. Кижиниц эъди ишир, эъткешке суглаңгылыг шивишкилер тыптып кээр, кижиниц ниити байдалы кошкап сулараар. Оспадан аараан кижиден ол өскелерге чыпшынып тараар. Агаар дамчып, чугаа кадында, азырып-быышкыраннда, чөдүргенде, довурак-доозун-биле кады; аарыг кижиниц ажылган турганы эткерекселдер дамчын, аарыг кижини тудуп, дээрге, оспа чыпшынар. XIX векти чүгле ийиги чартыында безин Европаның янзы-бүрү чүрттарының чүрттакчы чоннарында дыка хөйү оспадан аарып турда, оларның 30 хуузу өлүп турган. А XVIII векте Россияга 5000 хире кижи бо аарыгдан кырлып турганын төөгү көргүскен.

Совет эрге-чагырганың тургустуунан бирги хүннериниц эгелей, Коммунистиг партия, Совет чазак оспадан аарыыр чорукту баш удур болдурбас дээш янзы-бүрү хемчеглерни алырын кичээнгейге ап келгеи. Кижи бүрүзү чүртта бо халдавырлыг аарыгта удур камгалал тарыышкыныарны ылап-ла алыры көрүнгеи декретке В. И. Ленин 1919 чылда ат салган. Ооң бээр-ле оспага удур тарыышкыныарның саны чылдың-на ковудеп, ооң аараан кижилер саны чоорту эвээшээн. 1936 чылдан бээр бистиц чүртувуста оспа аарыы барык узуткаттынган. Ынчалза-даа оспа делегейниц өске чүрттарында бо хүннерге чедир узуткаттынмайн турар. Ынчангаш ук аарыгны чүрттар аразынга аргышкан кижилер эккеп болур. Ындыг чижектер эвээш эвес.

1960 чылда Москвага аарыгны калбаа-биле таратпас дээш эмчилер дарыы хемчег алган. Чаңгыс-ла неделя дургузунда чүгле Москвага 7 миллион кижини оспага удур тараан. Ынчан чүгле чаңгыс хүн, январь 23-те, безин 565 мун чүрттакчыны аңаа камгалал кылдыр тараан. Хамаатыларның кадыкшылы дээш совет эмчилер билдилиг, шалыпкын, демниг ажыллап турар.

Камгалал тарыышкынарны чорудар бедик шыпарлыг тускай эмни — вакцинаны тып чогааткаш, совет эмчи эртемденнер Н. Ф. Гамалея, М. А. Морозов, Е. И. Туревич олар медицинага кайгамчык үлүг-хуузун киргеннер. Ол күштүг эмни чүгле бистиц чүрттүц хереглелинге эвес, өске-даа чүрттарже чорударыбиле хөй санныг бүдүрүп турар.

1967—1972 чылдарда вакцинаны ССРЭ делегейниц 24 чүрттарынче тараткан, а чүгле Индияга безин халаскадуааламчы кылдыр бир миллиард кижиге тарыышкын кылыр эмни берген.

ССРЭ-де оспага удур камгалал тарыышкынны бичии чаштарга бир биле ийи хар аразында чорудары көрдүнгеи. Ол тарыышкынны өскүнге, кеҗш кырынга шыймак кылгаш, вакцинаны ынаар сиңир кипр дүрбүн чорудар. Ол кылдынган соонда өскүнге кеҗеде читпес холац сорбу артар ужурлуг. А бир эвес ол үшмейн баар болза, эмчи опу ыяап-ла катап кылыр. Чаңгыс тарыышкын кижини бүгү назынында ол аарыгдан камгалап шыдавас. Ынчангаш катап тарыышкынны 8, 16 харлыг уругларга база чорудар. Улуг кижилерге, ылаңгыя ол аарыгдан баштай аарып болгу дег: эмчилер, аалчылар бажыңынын, баш таарар черлериниц, дыштаныр бажыңнар, чупар-бажыңнар, автобус, самолёт ажыллакчылары дээш чергелиг хөй-биле тудуп харылзаалыг кижилерге беш чыл болгаш-ла камгалал тарыышкынны чорудар ужурлуг.

Амгы үеде делегейниц бүгү чүрттарында бо аарыгта удур камгалал тарыышкыннар Совет Эвилелиниц үлегер-чижээ-биле чоруттунуп турар. Чоокку үеде оспа моңгезиг-биле улуткаттынар ужурлуг деп Бүгү-делегейниц кадык камгалал организациязының шиитпирин 1958 чылда база Совет Эвилелиниц эгелекчи идеязы-биле хүлээп алган. Бо халдавырлыг аарыгдан делегейниц чүрттарының чылдыцна хөй-хөйү-биле хосталып турары ук шиитпирниц боттанышкынының бир көскү бадыткалы болур-дур.

О. ДЫРТЫНА,

республиканың санэпидстанциязының килдис эргелекчизи.

Телевидение

МАЙ 17-ДЕ

МОСКВАДАН

9.00—Дамчыдылгалар программазы.
9.05—«Чурук бүрүүнде—хүн». Өөнүг.
9.20—«Аныяктарга музыка программазы». Д. Шостакович. 7-ги симфониязының бирги кезээ, дайын чылдарының ырлары.
11.40—11.50—Чапсар.
11.50—Медээлер.
12.00—«Улуг Тиилелгениц 30 чылы». Бүгү-эвилелдиц уран чуруулга делгелгези.
12.30—«АБВГД-лээр». Өөнүг.
13.00—«Эртенги почта». Музыкалыг программа. Өөнүг.
13.30—«Кадыкшыл». Эртемнептередилгелиг программа.
14.00—Мультфильмнер программазы: «Гена крокодил», «Үш койгун». Өөнүг.
14.35—«Амытаннар аразында». Өөнүг.
15.35—Телекөрүкчүлериниц айтырыгларына политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Жуков харылаар.
16.40—«Тудчуушкунга дадыгар сен». Хөй сериялыг уранчечен фильм. 4-кү серия. Баштайгы көргүзүлгези.
17.30—«Үе». Информастыг программа.
18.00—18.10—Чапсар.
18.10—«Ыры—75». Өөнүг.
18.35—«Эки бараанналры — хөйнү».
19.05—Франциуз эстрада мастерлериниц концерти. Өөнүг.
19.30—«Суворов». Уран-чечен фильм.
21.15—«Литературулуг ужуражышкынныр». К. Симонов.
22.00—23.45—Хоккейге ССРЭ-ниц чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Арарат». Өөнүг.

Кызылдың чүүк соортур талазы-биле автомобиль транспортунуц № 1 бүдүрүлгези автоэлектриктери, малгаштаар, чугайлаар, будуур ажылчыныарны, автослесарьларны, токарьларны, карбюраторщиктерни, чолаачыларны, машина болгаш агрегат чуур ажылчыныарны чалап тур.

Тыва респотребсоюзтуң белекелдер эргелели картофельди килограммны 20 копеекке садып ап турар.

Кызылдың чүүк соортур талазы-биле автомобиль транспортунуц № 2 бүдүрүлгези 1, 2, 3 класстың чолаачыларын, слесарьларны, слесарьмотористерни, слесарьның, мотористиц өөреникчилерин, механиктн, прорабты, вахтерну, улуг кладовщиктн, таңныылды (чүрттаар чер-биле хандырар) хереглеп турар.

Бистиц адрезивис: Кызыл хоорай, Оюн Курседи кудумчузу, 54, телефону 33-55.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының дыннатканы ёзугаар алырга, бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Даг-дарга харлыг чаъс чаар. Барыын чүк угланыышкынныг хат секундада 7—12 метр чедер. Агаарниц температураза 12—17 градус чылыыр.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Барыын чүк угланыышкынныг хат секундада 7—12 метр чедер. Агаарниц температураза 14—16 градус чылыыр болур.

Редактор Б. С. ШАРАВИИ.

кинотеатрларда

МАЙ 17-ДЕ

«НАИЫРАЛ»: «Мыйыстыг пиизээ» 9.40, 11.30, 13.20, 15.10, 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ынчангы бир чайын» 9.00, 10.30, 13.50, 15.25. «Сангам» (1-ги, 2-ги сериязы) 20.30. «Бүзүредир бижик ёзугаар куда» 12.05, 17.00, 18.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бүзээлээшкин» (1-ги, 2-ги сериязы) 15.30, 19.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Хайгымлыгның маадырлыг чоруу» 15.00, 18.40, «Аас-кежиниц бир хевириниц дугайында» 16.50, 20.30 шактарда.

ЧАНГЫ КИНОТЕАТРГА: «Үнү чок кижи болгаш ынакшыл» 15.20, 17.20, 19.20 шактарда.

СЭКП кежигүнү, Тыва АССР-ниц алдарлыг мал эмчизи

Иннокентий Иннокентьевич
ЗВЕРЕВТИҢ

хенертен мөчээнин СЭКП Таңды райкому, райкүүском болгаш кодээ ажыл-агый эргелели дыңнатпышаан, мөчээн кижиниц от-бүлезинге болгаш доргул-тереддерине ханы кажыдалын илергейлеп тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ Индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Бравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизиниц 31-75, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал киллизиниц 37-13, культура киллизиниц 23-54, кодээ ажылагый киллизиниц 21-47, үлетпүр киллизиниц 23-54, чагаа киллизиниц 41-27, информация база совет тургузуг киллизиниц 20-60, корректорларның 27-41, бухгалтериялың 50-22, солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТИРАЖЫ 16693. ЧАГЫГ № 11511.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниц Министрлер Чөвүлелиниц Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниц типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Бравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС —00399.